

dodatak:
**aktuelni nacionalni
pravni okvir o
uvažavanju različitosti
u Srbiji, Italiji i Sloveniji**

Aktuelni pravni okvir o uvažavanju različitosti u Srbiji

Milica Kovačević

Ostvarivanje kulturalnog diverziteta i stvaranje konteksta u kome svako može da izrazi svoje osobenosti, te realizuje svoj lični potencijal iziskuje društvo bazirano na demokratskim vrednostima, toleranciji, socijalnoj pravdi i vladavini prava. Takav kontekst se izgrađuje implementacijom adekvatnog pravnog okvira, pri čemu se na vrhu piramide pravnih akata nalazi Ustav, koji slede zakonska i podzakonska akta.

Stoga, razmatranja nacionalnog pravnog konteksta od značaja za postizanje kulturalnog diverziteta počinjemo rezimiranjem nekih od najznačajnijih odredaba Ustava koje se odnose na ravnopravnost i onemogućavanje diskriminacije. Potom sledi sumarni osvrt na zakone koji se ne odnose neposredno na obrazovanje, omladinski rad i socijalnu zaštitu, ali su od suštinskog značaja za ustrojenje sistema zasnovanog na načelu ravnopravnosti i uvažavanja ličnog digniteta svakog građanina.

Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/2006 i 115/21, sadrži značajan broj odredaba koje se odnose na zaštitu prava pripadnika manjinskih grupa, odnosno na stvaranje ukupnih uslova i prilika koji pogoduju uvažavanju razlika i razvoju kulture tolerancije. Tako, shodno čl. 14, država garantuje posebnu zaštitu nacionalnim manjinama, a u cilju ostvarivanja pune ravnopravnosti i očuvanja identiteta, dok čl. 15 jemči ravnopravnost muškaraca i žena uz staranje države o jednakim mogućnostima za oba pola. Ljudska i manjinska prava su zagantovana neposredno Ustavom, tako da zakoni ne mogu uticati na njihovu suštinu, shodno čl. 18. Odredbe kako o ljudskim, tako i o manjinskim pravima tumače se u duhu demokratskih vrednosti i u skladu sa međunardnim standardima i praksom relevantnih međunarodnih institucija. Ustav izričito proklamuje zabranu diskriminacije, konstatujući da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki, u smislu čl. 21.

Ustav garantuje posebnu zaštitu porodice, majke, samohranog roditelja i deteta (čl. 66), dok se pravo na socijalnu zaštitu realizuje u skladu sa načelima socijalne pravde, humanizma i uvažavanja ličnog dostojanstva (čl. 69). Pravo na socijalnu zaštitu imaju oni građani i porodice kojima je potrebna društvena pomoć radi prevazilaženja životnih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljavanje ključnih životnih potreba. Shodno čl. 71, svako ima pravo na obrazovanje, pri čemu je osnovno obrazovanje obavezno i besplatno, srednjoškolsko obrazovanje besplatno, dok svi građani imaju jednako pravo na pristup visokoškolskom obrazovanju.

Kada je reč o pripadnicima nacionalnih manjina, osim prava koja pripadaju svim građanima, oni imaju i posebna individualna i kolektivna prava usmerena na zaštitu specifičnih prava ovih lica. Individualna i kolektivna prava realizuju se u skladu

sa Ustavom, nacionalnim propisima i međunarodnim standardima. Zabranjen je svaki vid diskriminacije po osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini, kao i nasilna asimilacija pripadnika nacionalnih manjina (čl. 76 i 78). Definisano je pravo pripadnika nacionalnih manjina na očuvanje posebnosti, te ono podrazumeva očuvanje i razvijanje kulturne, verske, etničke i nacionalne posebnosti, što, između ostalog, obuhvata pohađanje škole na jezicima nacionalnih manjina, upotrebu jezika nacionalnih manjina u oficijelnim postupcima i osnivanje sopstvenih sredstava javnog informisanja, u skladu sa čl. 79 Ustava. U slučaju proglašenja vanrednog i ratnog stanja dozvoljena su odstupanja od ljudskih i manjinskih prava, ali samo u obimu u kome je to neophodno. Mere odstupanja od ljudskih i manjinskih prava ne smeju rezultirati razlikovanjem na osnovu pola, rasne, verske ili nacionalne pripadnosti, odnosno jezika ili društvenog porekla, u skladu sa čl. 202.

Ustav konstatuje da Srbija podstiče razvoj tolerancije i međukulturnog dijaloga u sferi obrazovanja, kulture i informisanja, a kako bi se unapredili razumevanje i saradnja među svim ljudima koji žive na njenoj teritoriji bez obzira na njihove lične identitete (čl. 81).

U delu koji se odnosi na teritorijalno uređenje države, Ustav predviđa da opštine kao jedinice lokalne samouprave imaju niz specifičnih nadležnosti značajnih za zadovoljavanje potreba građana, pa tako i nadležnosti u domenu zadovoljavanja potreba građana u sektoru prosvete, kulture, zdravstvene, socijalne i dečije zaštite, te sporta i fizičke kulture (čl. 190).

Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2007, 92/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019, predviđa niz inkriminacija kojima se štiti ravnopravnost građana i onemogućava diskriminacija i širenje mržnje i netrpeljivosti. Neka od krivičnih dela jesu: povreda ravnopravnosti (čl. 128), povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti (čl. 130) i izazivanje nacionalne rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (čl. 317). Kao posebna okolnost koja utiče na odmeravanje kazne predviđena je okolnost da je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tako da će ovu okolnost sud ceniti kao otežavajuću, osim ukoliko nije propisana kao obeležje krivičnog dela (čl. 54a).

Zakon o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obeležja, Službeni glasnik RS, br. 41/2009, između ostalog, zabranjuje proizvodnju, umožavanje i prezentovanje materijala kojima se propagira mržnja i netrpeljivost spram slobodnih opredeljenja građana, odnosno izaziva ili podstiče verska, rasna, ili nacionalna mržnja i netrpeljivost (član 3).

Zakon o javnom informisanju i medijima, Službeni glasnik RS, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016, predviđa da su pravila javnog informisanja koncipirana na način da se obezbedi razmena informacija, ideja i mišljenja, sa ciljem očuvanja demokratskih vrednosti, mira, istinitosti i omogućavanja slobodnog razvoja ličnosti (čl. 2). Javno informisanje je slobodno i ne podleže cenzuri, shodno čl. 4, s tim što, na predlog javnog tužioca, sud može zabraniti distribuciju određenog medijskog sadržaja

ukoliko je to nepohodno u demokratskom društvu i ukoliko se datim sadržajem poziva na neposredno nasilje prema licu ili grupi lica na bazi njihove nacionalne, rasne, verske pripadnosoti, seksualnog opredeljenja, invaliditeta ili kakvog drugog ličnog svojstva (čl, 59). Zabranjen je govor mržnje, tako da se medijskim sadržajem ne sme podsticati ili širiti mržnja zasnovana na bilo kom ličnom svojstvu građana, bez obzira na to da li je putem takve objave učinjeno krivično delo (član 75).

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Službeni list SRJ, br. 11/2002 i Službeni glasnik RS, br. 72/2009 i 97/2013, definiše nacionalnu manjinu kao svaku grupu državljana Republike Srbije koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna i u trajnoj vezi sa teritorijom države iako predstavlja manjinu, a čiji se pripadnici odlikuju posebnim obeležjima poput jezika, kulture ili nacionalne pripadnosti, te zajednički teže da očuvaju svoj osobeni identitet (član 2). Zakon zabranjuje diskriminaciju pripadnika nacionalnih manjina, pri čemu se primena posebnih mera radi ostvarivanja njihove pune ravnopravnosti neće smatrati diskriminacijom (čl. 3 i 4). Zakonom je predviđeno niz prava putem kojih se ostvaruje prerogativ na očuvanje posebnosti, tako da ona, između ostalog, obuhvataju: pravo na upotrebu maternjeg jezika, pravo na negovanje kulture i tradicije i pravo na školovanje na maternjem jeziku. Kada je reč o školovanju na maternjem jeziku, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku ili govoru u ustanovama unutar sistema obrazovanja i vaspitanja, s tim što za ostvarivanje ovog prava zakon može propisati određeni minimalan broj učenika kao preduslov. Program nastave kada je reč o školovanju na maternjem jeziku treba da sadrži teme koje se odnose na istoriju, kulturu i umetnost nacionalne manjine, u skladu sa čl. 13 zakona.

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, Službeni glasnik RS, br 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005, 30/2010, 47/2018 i 48/2018, između ostalog, definiše pitanja u vezi sa službenom upotrebom jezika i pisama nacionalnih manjina. Predviđeno je da pripadnici nacionalne manjine imaju pravo da u službenoj upotrebi ravnopravno koriste svoj maternji jezik i pismo na teritorijama jedinica lokalne samouprave gde tradicionalno žive u odgovarajućem broju. Jedinica lokalne samouprave će obavezno statutom uvesti u ravnopravnu službenu upotrebu jezik i pismo nacionalne manjine ukoliko procenat pripadnika te nacionalne manjine u ukupnom broju stanovnika na teritoriji date jedinice dostiže 15%, a prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva, i to najkasnije u roku od 90 dana od dana utvrđivanja zakonom propisanih uslova (član 11). Službena upotreba jezika u ovom smislu podrazumeva upotrebu jezika i pisma nacionalne manjine u sudskom, upravnom i drugim zakonom uređenim postupcima, kao i u službenoj komunikaciji sa nadležnima. Predviđeno je da i nazivi ulica i druga javne oznake treba da budu navedeni kako na srpskom jeziku, tako i na jezicima i pismima odgovarajućih nacionalnih manjina.

Zakona o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik RS, br. 22/2009 i 52/2021. predviđa da izrazi „diskriminacija” i „diskriminatorsko postupanje” označavaju svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili

etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, polnim karakteristikama, nivou prihoda, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima. Diskriminacija je zabranjena.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Službeni glasnik RS, br. 33/2017. uređuje, između ostalog, oblast potencijalnog diskriminisanja u vezi sa vaspitanjem i obrazovanjem, te je zabranjeno otežavanje ili onemogućavanje uključivanja osoba sa invaliditetom u vaspitno-obrazovni proces, shodno čl. 18. Kao posebno težak oblik diskriminacije opredeljeno je uznemiravanje, vređanje i omalovažavanje deteta predškolskog uzrasta, učenika, odnosno studenta zbog invaliditeta, kada te radnje vrši vaspitač, nastavnik ili drugo lice zaposleno u vaspitnoj, odnosno obrazovnoj ustanovi (čl. 20).

Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Službeni glasnik RS, br. 52/2021, definiše pojam i značenje pojma rodna ravnopravnost, mere politike za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti, te druga značajna pitanja u vezi sa punom rodnom ravnopravnošću. Mere predviđene zakonom treba da omoguće ravnopravnost žena i muškaraca u svim oblastima i delatnostima, kao i sprečavanje i suzbijanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja. Shodno čl. 3 rodna ravnopravnost podrazumeva "jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti, ravnomerno učešće i uravnoteženu zastupljenost žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda, korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za lični razvoj i razvoj društva, jednake mogućnosti i prava u pristupu robama i uslugama, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada, uz uvažavanje bioloških, društvenih i kulturološki formiranih razlika između muškaraca i žena i različitih interesa, potreba i prioriteta žena i muškaraca prilikom donošenja javnih i drugih politika i odlučivanja o pravima, obavezama". Zakonodavac pojašnjava da „rod“ podrazumeva uloge, osobine i međusobne odnose koje društvo smatra prikladnim za žene i muškarce, dok „pol“ podrazumeva biološku karakteristiku na osnovu koje se ljudi određuju kao žene ili muškarci (čl. 6, st. 1, tač 1 i 3). Zabranjen je svaki vid diskriminacije, kako neposredne, tako i posredne na osnovu pola, polnih karakteristika, odnosno roda, pri čemu se diskriminacijom smatra i uznemiravanje, ponižavajuće postupanje, pretnje, uslovljavanje, rodno zasnovan govor mržnje, nasilje zasnovano na promeni pola i slično, u skladu sa čl. 4.

Među oblastima u kojima se sprovode posebne mere za ostvarivanje pune rodne ravnopravnosti zakonodavac posebno ističe oblast socijalne i zdravstvene zaštite, kao i oblast obrazovanja, vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja. U oblasti obrazovanja, vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja nadležni posebno treba da vode računa o integrisanju tema o rodnoj ravnopravnosti u nastavne sadržaje, uz istovremeno isključivanje rodnih stereotipa, seksističkih sadržaja i sličnog, vodeći pri tome računa o uzrastu učenika i studenata (član 37).

Strategija za rodnu ravnopravnost od 2021. do 2030. godine, Službeni glasnik RS, br. 103/2021, konstatuje da su u periodu važenja prethodne strategije postignuti dobri rezultati na normativnom planu, te da su izvršena potrebna usaglašavanja

u duhu međunarodnih standarda važećih u ovoj oblasti, dok su slabiji efekti postignuti na planu ekonomskog osnaživanja žena, osniživanju žena pripadnica marginalizovanih društvenih grupa i na polju rodno osetljivog obrazovanja. Neki od ključnih izazova u doseganju rodne ravnopravnosti jesu: menjanje patrijarhalnih stavova i obrazaca koji se kose sa ostvarivanjem pune ravnopravnosti žena i muškaraca, suzbijanje mizoginije i antirodno diskursa kao i primena posebnih mera podrške za žene koje se susreću sa dodatnim problemima u ostvarivanju rodne ravnopravnosti usled pripadnosti marginalizovanim grupama.

U strategiji se izričito konstatuje da bez rodno osetljivog obrazovanja nema mogućnosti za razvoj rodno ravnopravnog društva, pa samim tim ni društva koje uvažava različitosti. Nužno je uvođenje rodne perspektive u obrazovanje što iziskuje rodno osetljive nastavne planove i programe, kao i unapređenje rodni kompetencija nastavnika. Potrebno je preispitivanje statusa predmeta Građansko vaspitanje i sistemski rad na razvoju kompetencija nastavnika koji predaju ovaj predmet, s obzirom da prevashodno u okviru njega izučava pitanje rodne ravnopravnosti. Uočavaju se određeni dispariteti na planu pohađanja pojedinih nivoa i tipova obrazovanja, tako da je uočeno da žene u nešto većem procentu stižu visoko obrazovanje, ali i da su žene zastupljenije u oblasti društveno-humanističkih nauka, dok je veći procenat muškaraca koji stižu visoko obrazovanje u oblasti tehničkih i prirodni nauka.

Kada je reč o rodnoj ravnopravnosti na polju socijalne zaštite uočeno je da ne postoje adekvatni podaci o rodnoj senzitivnosti u pružanju usluga u ovoj oblasti. Nesporno je da su žene sa invaliditetom jedna od najranjivijih kategorija i da nailaze na višestruke prepreke u ostvarivanju prava na socijalnu zaštitu.

Opšti cilj strategije jeste prevazilaženje rodnog jaza i ostvarivanje rodne ravnopravnosti dečaka i devojčica i žena i muškaraca, što je istovremeno i osnov za ukupni progres društva. Posebni ciljevi se odnose na razvoj rodno ravnopravnog sistema obrazovanja, radi čega treba jačati kapacitete relevantnih institucija i aktera, te raditi na jačanju njihove svesti o značaju rodne ravnopravnosti. U tom smislu jedna od mera jeste i revizija nastavnih sadržaja radi eliminisanja rodni stereotipa i diskriminatornih stavova. U svakodnevnom radu treba podsticati ravnopravnost devojčica romske nacionalne pripadnosti i devojčica sa invaliditetom sa ostalim devojčicama.

Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017–2022, Službeni glasnik RS, br. 77/2017) osmišljava pristup za suzbijanje trgovine ljudima, imajući u vidu da se tokom poslednjih godina uočava da je uvećan broj žrtava državljana naše zemlje i da se umožavaju vidovi njihove eksploatacije. Jedan od posebnih ciljeva jeste zaštita dece od trgovine ljudima u kom cilju se primenjuju različite mere, pa tako i preventivni participativni programi koji će biti prilagođeni potrebama dece i posebno potrebama dece iz ugroženih društvenih grupa. Mere obuhvataju sprovođenje programa u sistemu obrazovanja za decu osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta putem kojih se ukazuje na neprihvatljivost polne diskriminacije i na njene posledice.

U daljim izlaganjima sledi prikaz pravnih dokumenata značajnih za očuvanje i unapređenje negovanja kulturalne različitosti u sektorima obrazovanja, omladinskog rada i socijalne zaštite.

Obrazovanje

Poštovanje kulturalne različitosti i negovanje demokratskih vrednosti i vladavine prava nedostižni su ideali bez adekvatnog obrazovno-vaspitanog sistema u kome se stiču znanja, veštine i sposobnosti neophodni za život društveno i politički aktivnih građana. Obrazovno-vaspitan sistem u Srbiji regulisan je nizom zakonskih i podzakonskih akata koji neizostavno ističu nužnost uvažavanja prava svih građana bez obzira na kulturalne vrednosti koje ih odlikuju.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018, 10/2019 i 6/2020, u segmentu koji se odnosi na Opšte principe obrazovanja i vaspitanja (čl. 7, st. 1, tač. 3) utvrđuje da sistem mora da obezbedi: poštovanje ljudskih prava i prava svakog deteta, uvažavanje ljudskog dostojanstva, i obrazovanje i vaspitanje u demokratski uređenoj i socijalno odgovornoj ustanovi u kojoj se neguju otvorenost, saradnja, tolerancija, svest o kulturnoj i civilizacijskoj povezanosti u svetu, te posvećenost osnovnim moralnim vrednostima, vrednostima pravde, istine i solidarnosti (...). Svi državljani Republike Srbije jednaki su u pravu na obrazovanje, dok osobe sa invaliditetom i smetnjama u razvoju imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje koje uvažava njihove potrebe, odnosno uz pojedinačnu ili grupnu podršku, shodno individualnim okolnostima (čl. 3).

Ciljevi obrazovanja i vaspitanja, između ostalog, su: obezbeđivanje podrške za celovit razvoj deteta; razvoj svesti o sebi, kritičkog mišljenja i motivacije; razvijanje pozitivnih ljudskih vrednosti, solidarnosti i saradnje sa drugima; razvoj i poštovanje rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanje različitosti i razvijanje ličnog i nacionalnog identiteta, razvijanje osećanja pripadnosti Republici Srbiji, poštovanje i negovanje srpskog jezika i maternjeg jezika, tradicije i kulture srpskog naroda i nacionalnih manjina, razvijanje interkulturalnosti, poštovanje i očuvanje nacionalne i svetske kulturne baštine (čl. 8).

Zakon definiše pojam ključnih kompetencija za celoživotno učenje kao skup integrisanih znanja, veština i stavova koji su potrebni svakom pojedincu za lično ispunjenje i razvoj, dok se opšte međupredmetne kompetencije zasnivaju na ključnim kompetencijama i razvijaju kroz nastavu svih predmeta, kako bi bile primenjive u različitim situacijama i kontekstima pri rešavanju različitih problema i zadataka (čl. 11 i 12).

Mogućno je donošenje individualnog obrazovnog plana u slučaju učenika kojima je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, teškoća u učenju, rizika od ranog napuštanja školovanja i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju, kao i za učenike koji postižu rezultate koji prevazilaze očekivani nivo obrazovnih postignuća. Takođe, ustanova obezbeđuje otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka prema potrebama konkretnih učenika.

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018 i 10/2019, među ciljevima osnovnog obrazovanja ističe i: obezbeđivanje podsticajnog i bezbednog okruženja za celoviti razvoj učenika, razvijanje nenasilnog ponašanja i uspostavljanje nulte tolerancije prema nasilju; razvijanje osećanja solidarnosti, razumevanja i konstruktivne saradnje sa drugima i negovanje drugarstva i prijateljstva; razvoj i poštovanje rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanje različitosti i razvijanje ličnog i nacionalnog identiteta, razvijanje svesti i osećanja pripadnosti Republici Srbiji, poštovanje i negovanje srpskog jezika i maternjeg jezika, tradicije i kulture srpskog naroda i nacionalnih manjina uz razvijanje interkulturalnosti, te poštovanje i očuvanje nacionalne i svetske kulturne baštine (čl. 21).

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018 i 6/2020, predviđa da jedan od ciljeva srednjeg obrazovanja i vaspitanja jeste poštovanje rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, te razvijanje tolerancije i uvažavanja različitosti (čl. 2).

Zakon o upotrebi znakovnog jezika, Službeni glasnik RS, br. 38/2015, predviđa da gluve osobe imaju pravo na upotrebu znakovnog jezika, što obuhvata pravo na učenje glasovnog jezika i pravo na upotrebu usluga tumača za znakovni jezik, pri čemu roditelji i staroci gluvog deteta, kao i sva druga lica, ne mogu detetu zabraniti učenje i korišćenje znakovnog jezika (čl. 4). Kada je reč o upotrebi znakovnog jezika u ustanovama obrazovanja i vaspitanja u njima se rad može sprovoditi na znakovnom jeziku, dok je pohađanje ovakvog programa uslovljeno procenom interesorne komisije o potrebi za dodatnom podrškom (čl. 9).

Zakon o učeničkom i studentskom standardu, Službeni glasnik RS, br. 8/2010, 55/2013, 27/2018 i 10/2019, definiše delatnost u oblasti obezbeđivanja dostupnijeg, efikasnijeg i kvalitetnijeg obrazovanja i vaspitanja za učenike i studente. Učenik srednje škole u oblasti učeničkog standarda, između ostalog, ima pravo na: smeštaj, ishranu, vaspitni rad, učeničku stipendiju i dodatne aktivnosti poput kulturnih, umetničkih i aktivnosti neformalnog obrazovanja (čl. 3). Prava iz oblasti učeničkog standarda u načelu mogu ostvariti svi učenici srednjih škola sa teritorije Republike Srbije, s tim što učenici pripadnici osetljivih grupa prava mogu ostvariti i pod privilegovanim uslovima u skladu zakonom. Zakonodavac kao učenike iz osteljivih grupa opredeljuje učenike iz materijalno ugroženih porodica, decu bez roditeljskog staranja, pripadnike romske nacionalne manjine, izbelgice, raseljena lica i druge (čl. 4).

Zakon o udžbenicima, Službeni glasnik RS, br. 27/2018, definiše pojmove udžbenika, udžbeničkih kompleta, priručnika i dodatnih nastavnih sredstava. Kada je reč o pripremi, štampanju i dodeli udžbenika Vlada donosi odluku o finansiranju ovih aktivnosti, a posebno vodeći računa o učenicima koji su materijalno ugroženi, kao i o učenicima sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Zakonodavac definiše pojam niskotiražnih udžbenika u koje spadaju, između ostalog, udžbenici na jezicima i pismima nacionalnih manjina, kao i udžbenici za posebne programe, poput programa za nadarene učenike. Za niskotiražne udžbenike važe posebna pravila finansiranja. Udžbenici i druga sredstva svojim sadržajem i oblikom treba

da podstiču jednake mogućnosti i uvažavanje različitosti (čl. 13).

Zakon o obrazovanju odraslih, Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 88/2017, 27/2018 i 6/2020, predviđa da obrazovanje odraslih jeste deo jedinstvenog sistema obrazovanja Republike Srbije, kojim se obezbeđuje sticanje kompetencija i kvalifikacija potrebnih za lični i profesionalni razvoj, rad i zapošljavanje, odnosno za društveno odgovorno ponašanje, pri čemu se obrazovanje odraslih ostvaruje kao formalno obrazovanje, neformalno obrazovanje i informalno učenje. Jedan od principa obrazovanja odraslih jeste princip jednakih mogućnosti koji podrazumeva uključivanje u obrazovanje bez obzira na godine života, pol, invaliditet, smetnje u razvoju, rasnu, nacionalnu i versku pripadnost, seksualno opredeljenje i druga lična svojstva.

Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine, Službeni glasnik RS, br. 63/2021, nadovezuje se na strategiju primenjivanu do 2020. godine, kao i na Strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine. Nova vizija razvoja obrazovanja u Srbiji bazira se, između ostalog, na obrazovno-vaspitnim ustanovama koje će graditi sopstvenu kulturu u kojoj je svako uvaženi i poštovan, kao i kulturu solidarnosti i međusobnog poštovanja. Opšti cilj jeste da se obezbedi kvalitetno obrazovanje radi realizovanja punog ličnog potencijala. Ovako definisan cilj podrazumeva i postavljanje posebnog cilja u vidu unapređenja nastave i učenja. Unapređenje nastave i učenja, između ostalog podrazumeva reafirmisanje i jačanje vaspitne uloge obrazovno-vaspitnih ustanova koje treba da imaju važnu javnu i kulturnu funkciju.

Uočava se da je postojeći pozitivnopravni okvir u oblasti obrazovanja i vaspitanja uglavnom usklađen sa relevantnim internacionalnim antidiskriminacionim standardima. Zakoni u oblasti obrazovanja koji su usvajani tokom poslednjih godina sa normativne strane podržavaju inkluzivno obrazovanje, i to ne samo kada su u pitanju učenici sa smetnjama u razvoju, već i učenici koji se usled specifičnih društvenih uslova i marginalizovanosti nalaze u povećanom riziku od isključenosti iz sistema obrazovanja. Međutim, u ovom dokumentu se akcentuje da i pored određenih pomaka, zapravo i dalje ne postoje relevantni podaci koji bi govorili o tome u kojoj meri su ostvareni ciljevi inkluzivnog obrazovanja. Uočeno je o da nije ostvaren odgovarajući nivo inkluzije kada su u pitanju osobe sa invaliditetom i deca sa smetnjama u razvoju, jer se ponovo detektuje praksa formiranja posebnih odeljenja za ove učenike. Takođe, nedostaju mere posebne podrške za decu koja usled socijalne isključenosti ne koriste sve blagodeti obrazovnog procesa.

Dalje, Strategiji razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine prepoznaje grupe koje su pod posebnim rizikom od društvene isključenosti i siromaštva i o čijim pravima u oblasti obrazovanja država treba da se posebno stara, tako da su među njima: deca, učenici i studenti čije porodice imaju nizak socioekonomski status; pripadnici romske nacionalnosti, a naročito oni koji žive u romskim naseljima; osobe sa smetnjama u razvoju i invaliditetom; stanovnici ruralnih područja, a naročito stanovnici brdsko-planinskih i pograničnih područja, itd.

Uočeno je da visok obuhvat dece osnovnim obrazovanjem, koji je u školskoj godini

2016/17. godini iznosio 98,6% u opštoj populaciji, treba posmatrati u kontekstu ostalih podataka koji ukazuju da se čak 15% dece iz romskih naselja nalazi van sistema osnovnoškolskog obrazovanja, kao i da od obrazovanja najčešće odustaju upravo deca pripadnici romske nacionalne manjine. Romska deca se i dalje susreću sa diskriminacijom i segregacijom, odnosno sa učestalim upisivanjem u specijalne škole, iako savremena nauka i međunarodni standardi plediraju za to da vaspitna zapuštenost i materijalna depriviranost ne budu osnov uključivanja u posebne škole. I dalje su zastupljene škole u kojima nastavu pohađaju samo romska deca. Zabrinjava podatak da je stopa završavanja srednje škole u opštoj populaciji na značajno višem nivou od stope koja se odnosi na Rome. Nejednakosti su takođe prisutne i u pogledu obrazovanja dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u odnosu na obrazovanje preostale učeničke populacije.

U strategiji se ističe da su u obrazovanju u Srbiji prisutni individualna diskriminacija, kao i seksualno uznemiravanje i homofobično ponašanje. Prisutni su i diskriminatorni i homofobični sadržaji u udžbenicima i nastavnim materijalima. U nastavnim materijalima i udžbenicima nedostaju sadržaji koji bi podsticali negovanje interkulturalnosti. Stoga je u okviru mera razvoja uslova i podrške obrazovno-vaspitnim ustanovama u unapređivanju programa, nastave i učenja u univerzitetima obrazovanju i vaspitanju, predviđeno da udžbenici treba da budu tako prilagođeni da po sadržaju budu osetljivi na rodnu ravnopravnost i specifičnosti različitih društvenih grupa, uključujući i osetljive grupe (bez stereotipa, predrasuda i diskriminacije), kao i da aktivnosti jačanja kapaciteta zaposlenih u obrazovanju treba da se usmere na negovanje principa rodne ravnopravnosti i nediskriminatornih stavova i ponašanja.

Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2021. do 2025. godine „Moć znanja” počiva na pretpostavci da će Srbija postati napredna i prosperitetna država ukoliko se bude uvećavao fond znanja kojim njeni ljudi raspolazu. Opšti cilj strategije jeste naučno-tehnološki i inovacioni sistem koji doprinosi ubrzanom razvoju Srbije kroz unapređenje kvaliteta i efikasnosti nauke, tehnološkog razvoja i inovacija i dalje integrisanje u Evropski istraživački prostor, što doprinosi dostizanju standarda razvijenih ekonomija.

Dokument Strateški prioriteti razvoja kulture od 2021. do 2025. godine-Kulturna politika, izazovi danas i u narednim godinama, usvojen od strane Vlade RS, opredeljuje 20 prioriteta kulturne politike koji zahtevaju posebnu pažnju, pri čemu je razlog za usvajanje ovog dokumenta činjenica da se kulturne politike u svetu, Evropi i regionu nalaze na velikoj prekretnici. Jedna od prioriteta jeste očuvanje kulturno-istorijskog nasleđa, a imajući u vidu da očuvanje nacionalnog kulturnog nasleđa ima direktan uticaj na usvajanje i negovanje kulturnih i društvenih vrednosti.

Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zapostavljanje i zanemarivanje, Službeni glasnik RS, br. 46/2019 i 104/2020, propisuje sadržaj i načine sprovođenja preventivnih i interventnih aktivnosti, uslove i načine za procenu rizika, metode zaštite od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, te praćenje efekata preduzetih mera i aktivnosti.

Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik RS, br. 22/2016, definiše diskriminaciju i diskriminatorno postupanje u obrazovnom kontekstu istovremeno ističući da svaki učesnik u sistemu obrazovanja i vaspitanja ima pravo da bude zaštićen od diskriminacije. Shodno pravilniku diskriminacija i diskriminatorno postupanje podrazumeva svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lice ili grupe lica, kao i na članove njihovih porodica ili njima bliska lica na otvoren ili prikriven način, a koje se na zasniva na ličnim svojstvima i kojim se neopravdano pravi razlika ili daje prvenstvo.

Pravilnik o postupanju ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatornog ponašanja i vređanja ugleda, časti ili dostojanstva ličnosti, Službeni glasnik RS, br. 65/2018, definiše postupanje ustanove kada se posumnja ili utvrdi diskriminatorno ponašanje, to jest kada se posumnja na ili utvrdi vređanje ugleda, časti ili dostojanstva ličnosti; načine sprovođenja preventivnih i interventnih aktivnosti; obaveze i odgovornosti deteta, učenika, odraslog, roditelja, odnosno drugog zakonskog zastupnika, zaposlenog, trećeg lica u ustanovi, organa i tela ustanove i druga pitanja. Posebno je značajno to što se ovaj podzakonski dokument odnosi i na segregaciju u vaspitno-obrazovnom sistemu, odnosno to što definiše preventivne i intervente aktivnosti za borbu protiv ove negativne pojave.

Pravilnik o obavljanju društveno-korisnog, odnosno humanitarnog rada, Službeni glasnik RS, br. 68/2018, definiše društveno-korisni, odnosno humanitarni rad, koji se određuje učeniku uporedo sa izricanjem vaspitne, to jest vaspitno-disciplinske mere. U pitanju je rad koji obuhvata aktivnosti čijim se ostvarivanjem razvija društveno odgovorno ponašanje učenika i koji predstavlja oblik restorativne discipline.

Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove, Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik, br. 14/18, u drugom delu teksta koji se odnosi na standarde kvaliteta rada škole u oblasti kvaliteta broj 4- Podrška učenicima - propisuje da u školi funkcioniše sistem podrške učenicima iz osetljivih grupa, dok je u oblasti kvaliteta broj 5 - Etos normirano da su u školi uspostavljeni dobri međuljudski odnosi, da se za diskriminatorno ponašanje dosledno primenjuju mere i sankcije, te da funkcioniše sistem zaštite od nasilja.

Socijalna zaštita

Imajući u vidu da su u savremeno doba različita ljudska prava suštinski isprepletana i ustanovljavanje sistema u kome se poštuje kulturalna različitost iziskuje ostvarivanje makar minimalnog korpusa socijalnih prava.

Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, 24/2011 definiše delatnost socijalne zaštite, ciljeve i načela na kojima se bazira sistem socijalne zaštite, kao i druga pitanja od suštinskog značaja za ostvarivanje prava korisnika usluga socijalne zaštite. Treba naglasiti da je ovaj zakon baziran na bitno drugačijoj paradigmi u odnosu na

ranije važeću regulativu, s obzirom da fokus postavlja na korisnika usluge koji se posmatra kao nosilac potencijala za pozitivnu promenu i kao središte ka kome se usmerava čitav proces socijalne zaštite. U datom sistemu nosilac krucijalne uloge jeste voditelj slučaja, kao stručno lice uključeno kako u proces procene i planiranja potrebnih usluga, tako i u aranžiranje pristupa nužnim uslugama.

Socijalna zaštita je definisana kao organizovana delatnost od opšteg interesa, čiji je osnovni cilj pružanje pomoći radi ostvarivanja produktivnog i samostalnog života, kao i sprečavanje i otklanjanje posledica društvene isključenosti, u skladu sa čl. 2 zakona. Pravo na socijalnu zaštitu ostvaruju svaki pojedinac i porodica kojima je potrebna pomoć i podrška u prevazilaženju životnih teškoća i zadovoljavanju osnovnih životnih potreba, pri čemu se prava realizuju kroz usluge socijalne zaštite i materijalnu podršku (čl. 4). Korisnici socijalne zaštite su državljani Srbije, s tim što to mogu biti i strani državljani i apatridi, ukoliko je navedeno u skladu sa zakonom i međunarodnim ugovorima. Ustanove koje pružaju socijalnu zaštitu blisko saraduju sa obrazovnim sistemom, policijom, pravosuđem, sistemom zdravstvene zaštite i svim drugim sektorima i insusticijama, a pre svega na bazi potpisivanja sporazuma o saradnji.

Ključna institucija u sistemu socijalne zaštite jeste centar za socijalni rad, a pored njega tu su ustanove za vaspitanje dece i omladine, zavod za socijalnu zaštitu i drugi subjekti. Sredstva za vršenje delatnosti socijalne zaštite potiču iz bužeta Srbije, teritorijalnih autonomija i jedinica lokalne samouprave, kao i iz vršenja delatnosti socijalne zaštite. Treba naglasiti da se ustanove socijalne zaštite, kao i pružaoci usluga socijalne zaštite mogu osnivati kako javnim, tako i privatnim sredstvima.

Među načelima na kojima se bazira socijalna zaštita ističu se načelo poštovanja integriteta i dostojanstva korisnika, načelo najboljeg interesa korisnika, kao i načelo zabrane diskriminacije shodno kome je zabranjena diskriminacija korisnika socijalne zaštite po osnovu rase, pola, političkog opredeljenja ili bilo kog drugog ličnog svojstva (čl. 24-32). Načelo dostupnosti i individualizacije socijalne zaštite podrazumeva da se usluge socijalne zaštite pružaju na način koji podrazumeva njihovu dostupnost korisnicima i uz uvažavanje kulturoloških i drugih različitosti čl. 33).

Jedna od osnovnih kategorija korisnika socijalne zaštite jesu deca i mladi pod kojima zakon podrazumeva maloletna lica i punoletna lica mlađa od 26 godina. Deca i mladi mogu imati potrebu za socijalnom zaštitom stoga što ne mogu unutar porodice niti sami zadovoljiti svoje osnovne potrebe ili prevazići društvenu isključenost, pri čemu se kao razlozi njihovog teškog položaja mogu pojaviti, između ostalog: nedostatak roditeljskog staranja ili roditelji koji nisu u stanju da zadovolje potrebe mladih; smetnje u razvoju; bolesti zavisnosti i sukob sa zakonom. Usluge socijalne zaštite se dele na: usluge procene i planiranja, dnevne usluge u zajednici, usluge podrške za samostalan život, savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge i usluge smeštaja. U situacijama kada su ugroženi bednednost i opstanak korisnika pružaju se i usluge neodložnih intervencija koje zapravo podrazumevaju neodložnu primenu usluga socijalne zaštite.

Administrativni postupak na osnovu koga deca i mladi ostvaruju pravo na korišćenje usluga vode isključivo centri za socijalni rad, što važi za sve grupe

korisnika, pri čemu centri na osnovu procene i planiranja odlučuju o konkretnim uslugama koje će korisnici moći da ostvare. Centar za socijalni rad izdaje korisniku uput za korišćenje usluge socijalne zaštite, pri čemu se usluga realizuje u ustanovi socijalne zaštite ili kod drugog ovlašćenog pružaoca usluge. Zavisno od okolnosti konkretnog slučaja, usluga će biti finansirana iz budžetskih sredstava ili uz delimično ili potpuno pokrivanje troškova od strane korisnika usluge ili njemu bliskih lica.

Pored korišćenja usluga socijalne zaštite, deca i mladi mogu biti korisnici prava na materijalnu podršku. Materijalna podrška podrazumeva novčanu socijalnu pomoć, jednokratnu novčanu pomoć, pomoć za osposobljavanje za rad i druge vrste materijalne podrške. Pravo na novčanu socijalnu pomoć može se ostvariti pod određenim uslovima, a osnovni uslov se odnosi na to da pojedinac ili porodica ne mogu spostvenim radom ili prihodima zadovoljiti osnovne materijalne potrebe. Porodica u stanju socijalne potrebe ima pravo na uvećanu novčanu pomoć ukoliko unutar porodice ima dece mlađe od 15 godina, odnosno ukoliko je član porodice mlada osoba do 26 godina i na redovnom školovanju, s obzirom da zakon ove dve kategorije lica smatra nesposobnim za rad (čl. 85).

Kada su u pitanju deca i mladi, različite usluge socijalne zaštite kao i pružanje materijalne podrške mogu biti posebno značajni za onemogućavanje njihove socijalne isključenosti. Stoga se često govori o nužnosti međusektorske saradnje, kako bi uz kooperaciju različitih službi deca i mladi mogli ostvariti svoja ljudska prava i realizovati svoje lične potencijale.

Zakon o socijalnoj karti, Službeni glasnik RS, 14/2021, definiše uspostavljanje i vođenje javnog registra Socijalna karta. U ovom registru beleže se podaci o korisniku usluga socijalne zaštite i o licima povezanim sa njim, o socio-ekonomskom statusu ovih lica, kao i podaci u vezi sa uslugama i pravima socijalne zaštite koje su ova lica koristila. Svrha vođenja ovakvog registra jeste, između ostalog, unapređivanje postupka za ostvarivanje prava i usluga socijalne zaštite, pravdenija raspodela socijalne pomoći i uvid u efekte primenjivanih mera socijalne politike, dok registar vodi nadležno ministarstvo. U socijalnoj karti se mogu evidentirati podaci o priadnicima ranjivih i socijalno ugroženih grupa, a za potrebe pružanja pomoći (čl. 6).

Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, Službeni glasnik RS, 113/2017, 50/2018, 46/2021, 51/2021 i 53/2021) sadrži odredbe usmerene na pružanje podrške porodicama sa decom, a kako bi se omogućilo bolje ostvarivanje prava deteta, pružila podrška roditeljima da ostvare željeni broj dece i drugo. Neka od prava koja se mogu ostvariti u skladu sa odredbama zakona jesu: pravo na dečiji dodatak, pravo na roditeljski dodatak, pravo na novčana sredstva za izgradnju, učešće u kupovini, odnosno kupovinu porodično-stambene zgrade ili stana po osnovu rođenja deteta i jednokratna pomoć za rođenje drugog i trećeg deteta. Pravo na dečiji dodatak mogu ostvariti porodice čiji ukupan prihod po članu ne prelazi zakonom definisani cenzus, s tim što korisnik novčane socijalne pomoći čija deca redovno pohađaju školu ne mora periodično dostavljati dokaze o imovnom stanju, dok korisnik čije dete ostvaruje dodatak za pomoć i negu drugog lica realizuje pravo na dečiji dodatak bez obzira na porodične materijalne uslove, u smislu čl. 30 zakona.

Porodični zakon, Službeni glasnik RS, 18/2005, 72/2011 i 6/2015 definiše imovinske i lične porodične odnose, pa tako i status i prava deteta. Član 6. predviđa da je svako dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svakoj aktivnosti u vezi sa detetom, dok država sa svoje strane ima obavezu da preduzima sve mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, zlostavljanja i eksploatacije. Deca rođena van braka u potpunosti su izjednačena sa decom rođenom u braku, dok za odnose usvojenog deteta i usvojitelja važe ista pravila kao i za odnose deteta i roditelja. Kada je reč o deci bez roditeljskog staranja, država je dužna da im obezbedi porodičnu zaštitu kad god je to moguće.

Zakonodavac je posvetio poseban deo teksta pravima deteta. Tako dete, između ostalog, ima pravo na obezbeđivanje najboljih mogućih uslova za pravilan i potpuni razvoj, kao i pravo na obrazovanje u skladu sa svojim željama, sklonostima i sposobnostima (čl. 62 i 63). Takođe, dete koje je sposobno da formira mišljenje ima pravo na izražavanje tog mišljenja, kao i pravo da bude blagovremeno informisano kako bi formiralo svoje mišljenje. Detetovom mišljenju mora se posvetiti dužna pažnja, posebno ukoliko se radi o odlukama koje se odnose na ostvarivanje njegovih prava, dok dete koje je navršilo 10 godina može samostalno da se obrati nadležnima radi ostvarivanja prava na izražavanje mišljenja (čl. 65).

Kada je reč o hraniteljstvu, ono se zasniva odlukom nadležnog organa starateljstva, i to sa maloletnim licem i onda kada je to u njegovom najboljem interesu. Dete starije od 10 godina i sposobno za rasuđivanje mora se saglasiti sa hraniteljstvom, dok bi hranitelji trebalo da budu lica koja su prošla program pripreme za hranitelje (čl. 110-118).

Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, Službeni glasnik RS, 24/2018, uređuje pravni položaj tražilaca azila i lica kojima je odobren azil i privremena zaštita. Lica koja su tražioci ili uživaoci azila i privremene zaštite ne smeju biti diskriminisana po osnovu bilo kog ličnog svojstva. Zakon predviđa niz posebnih prava maloletnih lica koji su tražioci ili uživaoci azila i privremene zaštite. Tako se primenjuje načelo jedinstva porodice na osnovu koga nadležni preduzimaju sve potrebne mere da održe jedinstvo porodice tražilaca i uživalaca azila i zaštite. Zakon se primenjuje u skladu sa načelom zaštite najboljeg interesa maloletnog lica, pri čemu se prilikom procene najboljeg interesa uzima u obzir dobrobit, socijalni razvoj i poreklo maloletnog lica, njegovo mišljenje zavisno od uzrasta i zrelosti, načelo jedinstva porodice, kao i zaštita i bezbednost maloletnog lica, posebno ako postoji sumnja da je maloletno lice žrtva trgovine ljudima ili žrtva nasilja u porodici (čl. 10), dok se maloletnom licu bez pratnje neodložno određuje privremeni staratelj (čl. 12). Tražioci i korisnici azila i privremene zaštite, pa tako i maloletna lica sa svojim porodicama, između ostalog imaju pravo na: materijalne uslove prihvata, socijalnu pomoć, zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. U skladu sa čl. 55 zakona, tražilac azila ima pravo na besplatno osnovno i srednje obrazovanje, u skladu sa posebnim propisima, dok se maloletnom tražiocu azila obrazovanje obezbeđuje odmah, a najkasnije u roku od tri meseca od dana kada je podneo zahtev za azil. Treba naglasiti da lica kojima je odobren azil imaju pravo na predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje pod istim uslovima kao i državljani Republike Srbije i u skladu sa propisima koji uređuju oblast obrazovanja (čl. 64). Shodno čl. 71 Srbija je dužna da obezbedi uključivanje u društveni, privredni i kulturni život lica kojima

je odobreno pravo na azil. Lica kojima je odobrena privremena zaštita (u nadužem trajanju do godinu dana), do čega može doći u slučaju masovnog priliva raseljenih lica, takođe imaju pravo na besplatno osnovno i srednje obrazovanje u državnim školama (čl. 76).

Strategija razvoja socijalne zaštite, Službeni glasnik RS, broj 108/05 obuhvatala je aktivnosti u sektoru socijalne zaštite zaključno sa 2009. godinom, a njeni ključni ciljevi su bili deinstitucionalizaciju, decentralizaciju i demokratizaciju usluga socijalne zaštite, uz unapređenje socijalne zaštite najsiromašnijih građana i razvijanje mreže usluga u zajednici. Kada je reč o socijalnoj zaštiti u aktuelnom momentu, trenutno je dostupan NACRT Strategije socijalne zaštite u Republici Srbiji za period od 2019. do 2025. godine (inicijalna verzija). Postojeći nacrt usaglašen je sa evropskim vrednostima i dobrim praksama, imajući u vidu proces pregovaranja o pridruživanju Srbije Evropskoj uniji.

U nacrtu strategije se konstatuje da opšte društvene i demografske prilike u Srbiji i dalje karakteriše visoka stopa iseljavanja, intenzivno starenje stanovništva i visoka stopa siromaštva. Kada je reč o stanju sistema socijalne zaštite, konstatovano je da raste broj korisnika sistema socijalne zaštite, pri čemu su unutar delatnosti socijalne zaštite veoma zastupljene mere materijalne podrške u vidu novčane socijalne pomoći i dečijeg dodatka. Oko trećina dece u Srbiji prima dečiji dodatak, pri čemu je njegova visina u 2016. godini iznosila 2.660,00 dinara, dok je uvećani dečiji dodatak iznosio 3.450,00 dinara. Uočava se da se porodicama sa decom pruža fragmenitsana i nedovoljno koordinirana podrška, dok su deca koja napuštaju institucionalni smeštaj među najranjivijim kategorijama. Dalje kada je reč o uslugama socijalne zaštite koje su u nadležnosti jedinica lokalne samouprave, uočava se da su one nedovoljno zastupljene i nedovoljno razvijene, pri čemu su na lokalnu najrazvijenije usluge za starije građane, a potom za decu i mlade sa smetnjama u razvoju, pri čemu ni obuhvat starijih građana merama socijalnih usluga nije zadovoljavajući. Konstatovano je da sistem socijalne zaštite ima značajnu ulogu u pružanju podrške obrazovanju, posebno za marginalizovane kategorije stanovništva, ali da na tom polju ne postoji dovoljno razvijena saradnja između obrazovnih ustanova i sistema socijalne zaštite. Očigledan je nedostatak kapaciteta i resursa u radu centara za socijalni rad koji ne raspolažu dovoljnim brojem stručnih radnika i koji su opterećeni administrativnim radom na uštrb rada sa korisnicima.

Jedan od posebnih ciljeva Nacrta strategije jeste socijalna zaštita koja doprinosi smanjivanju socijalne isključenosti i podsticanju aktivnog učestvovanja građana u društvu, uz akcenat na pružanju podrške porodici u riziku i unapređivanje rodne i međugeneracijske solidarnosti. U tom smislu ciljne vrednosti koje treba dosegnuti do kraja 2025 godine jesu povećano učešće sredstava lokalnih jedinica samouprave u pružanju usluga socijalne zaštite za 25%, te smanjene stope dece i mladih na institucionalnom smeštaju za namanje 20%. Mere koje treba primeniti radi ostvarivanja ovih ciljeva odnose se na transformisanje kapaciteta za institucionalni smeštaj pre svega kroz njihovo sužavanje, uz istovremeno preusmeravanje resursa na zadovoljavanje socijalnih potreba u zajednici, pri čemu je fokus na zaštiti porodice i na pružanju podrške za obrazovanje.

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine; Službeni glasnik RS, br. 26/2016, poziva se na verifikovane izveštaje shodno kojima se većina Roma i Romkinja suočava sa društvenom isključenošću i siromaštvom, te sa otvorenom, i još učestalije, prikrivenom diskriminacijom. Materijalni položaj Romkinja i Roma je izuzetno težak, tako da je prema relevantnim podacima u romskoj populaciji udeo korisnika usluga socijalne zaštite skoro četiri puta veći nego u ukupnom stanovništvu u Republici Srbiji. Kada je reč o obrazovanju, deca iz romske zajednice susreću se sa brojnim teškoćama u ostvarivanju svojih prava na kvalitetno obrazovanje, a izloženi su i negativnim stereotipima i diskriminaciji od strane obrazovnih ustanova. Romi neretko nisu uključeni u obrazovni proces što izuzetno negativno utiče na njihovu konkurentnost na tržištu radne snage. Može se reći da su Romi faktički diskriminirani u ostvarivanju svih ljudskih prava, s obzirom da su pojedina prava međusobno ispreplekana i uslovljena, tako da je i strategija usmerena na poboljšanje ukupnog položaja Roma. Fokus je na uključivanju romske zajednice u proces definisanja i sprovođenja mera, uz iskorenjivanje diskriminacije. S tim u vezi treba uvažiti i činjenicu da se u društvenim i humanističkim naukama u Srbiji nedovoljno podstiču naučna istraživanja posvećena pitanjima inkluzije, života i običaja, statusa i identiteta Roma.

Kako bi se poboljšao položaj Roma neohodno je omogućavanje ravnopravnog pristupa vaspitno-obrazovnom sistemu, ali i primenjivanje mera kojima će se podržati okončavanje odgovarajućeg nivoa obrazovanja od strane romskih učenika. Nesporno je da se Romi susreću sa diskriminacijom u obrazovnom sistemu, da im neretko nije dostupno kvalitetno obrazovanje i da se neosnovano upisuju u specijalne škole. O navedenom govori podatak da je obuhvaćenost osnovnoškolskim obrazovanjem u opštoj populaciji gotovo potpuna, dok među Romima ona iznosi svega 85%, uz značajan broj učenika koji ne završavaju osnovno obrazovanje. Uočeni su problemi u pogledu nedovoljnog poznavanja jezika na kome se odvija nastava, kao i nedovoljne podrške za učenje romskog jezika i razvoj romskog kulturnog identiteta unutar formalnog obrazovanja. I dalje je zastupljena segregacija, tako da i pored određenih pomaka ima slučajeva formiranja posebnih romskih odeljenja ili čitavih romskih škola naročito unutar ili u blizini romskih naselja. Segregisane škole se potom susreću sa nedostatkom adekvatnog nastavničkog kadra i neodgovarajućim kvalitetom nastavnog programa. Navedene pojave prirodno rezultiraju nedostatkom stručnog kadra unutar same romske populacije koji bi mogao da podrži obrazovno uzdizanje Roma.

Imajući u vidu opisano stanje opšti cilj strategije jeste poboljšanje socijalno-ekonomskog položaja romske nacionalne manjine uz puno ostvarivanje manjinskih prava, eliminisanje diskriminacije i postizanje veće socijalne uključenosti Roma i Romkinja u svim segmentima društvenih odnos. Jedan od posebnih ciljeva jeste uključivanje romske dece i mladih u sistem obrazovanja, kao i uključivanje mladih i odraslih koji se ranije nisu školovali u obrazovni proces. Jedna od mera koje će se sprovoditi u tom cilju jeste pružanje dodatne socijalne, ekonomske i svake druge podrške potrebne za uključivanje u obrazovanje, kao i, prema potrebi, angažovanje pedagoških asistenata koji bi potpomogli inkluziju romske dece u standardne škole. Uz navedeno potrebna je primena niza mera i aktivnosti u

domenu garantovanja prava na stanovanje i socijalne zaštite, kako bi Romi zaista postali ravnopravni članovi zajednice. U vezi sa time i radnici centara za socijalni rad treba da razvijaju kulturalno kompetentne prakse koje će omogućiti dosezanje do onih građana kojima su usluge socijalne zaštite zapravo najpotrebnije.

Unutar Akcionog plana za primenu Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, kao jedna od mera predviđeno je razvijanje obrazovnih ustanova kao inkluzivne, interkulturalne, nediskriminatorne i bezbedne sredine za romsku i svu drugu decu kroz razvoj inkluzivnog obrazovnog okruženja zasnovanog na uvažavanju različitosti i promovisanju ravnopravnosti, prava deteta i ljudskih prava, dok je među aktivnostima koje bi trebalo implementirati predviđena izrada odgovarajućih uputstava za primenu antidiskriminacionih pravila, te uklanjanje sadržaje iz nastavnih programa koji šire negativne stereotipe o pripadnicima romske zajednice uz obezbeđivanje afirmativnih sadržaja o romskom jeziku, kulturi, istoriji i tradiciji u programima različitih predmeta, kao i elemenata interkulturalnog obrazovanja.

Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, Službeni glasnik RS, broj 44/2020, i pripadajući Akcioni plan predviđaju da je osnovni cilj implemetacije mera unapređenje ukupnog društvenog i ekonomskog položaja osoba sa invaliditetom, uz realizovanje njihove pune ravnopravnosti. Kao osoba sa invaliditetom opredeljuje se lice koje ima trajne fizičke, mentalne, intelektualne ili čulne poteškoće koje otežavaju puno ostvarivanje ličnih potencijala i participaciju u društvenim procesima. Strategija ističe, pozivajući se na podatke iz 2011. godine, da čak 8% populacije u Srbiji predstavljaju osobe sa invaliditetom. Posebno zabrinjava to što i dalje značajan broj osoba sa invaliditetom živi u ustanovama socijalne zaštite, iako je opšti trend forsiranje deinstitucionalizacije. U javnosti su i dalje prisutni različiti sterotipi o ulogama i osobinama osoba sa invaliditetom, dok je i među stručnim radnicima neretko zastupljen rad baziran na medicinskom modelu invaliditeta, iako je takav pristup u savremeno doba prevaziđen. Posebno ranjiva kategorija jesu žene sa invaliditetom koje mogu biti višestruko diskiriminisane, te izložene rodno zasnovanom nasilju.

Vizija kojom je nadahnuta strategija jeste Srbija kao inkluzivno društvo u kome osobe sa invaliditeom na ravnopravnoj osnovi ostvaruju svoja prava i uživaju slobode zagaratovane nacionalnim i međunarodnim pravnim okvirom. Opšti cilj strategije jeste izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u odnosu na mogućnosti ostalih građana, pri čemu se navedeno ostvaruje putem mera kao što su obezbeđivanje pune pristupačnosti objekata, uključivanja osoba sa invaliditetom u javni život, obezbeđivanje mera podrške za život u zajednici umesto institucionalizacije, obezbeđivanje adekvatne i personalizovane podrške kako bi se osobe sa invaliditeom uključile u inkluzivni system obrazovanja.

Strategija za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a u Republici Srbiji, 2018–2025. godine, Službeni glasnik RS, br. 61/2018, odnosi se između ostalog i na ostvarivanje prava osoba inficiranih HIV-om, kao i na iskorenjivanje njihove diskriminacije. U tekstu se konstatuje da Srbija spada u zemlje sa niskom učestalošću HIV infekcije, tako da je prema podacima iz 2017. godine u zemlji bilo oko 3100

zaraženih osoba, s tim što se procenjuje da još toliko osoba nije upućeno u to da je inficirano. Vizija strategije jeste Srbija kao zemlja bez novih infekcija HIV-om i bez diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om i ključnih populacija pod rizikom od HIV-a. Jedan od specifičnih ciljeva jeste smanjenje stigme i eliminacija diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om u kom cilju se primenjuju mere za unapređenja kapaciteta za suzbijanje diskriminacije. Neophodna je implementacija aktivnosti u vidu sprovođenja obuka za profesionalce u različitim sektorima, pa tako i u sektoru obrazovanja i socijalne zaštite, a kako bi se podigla njihova svest o nužnosti punog ostvarivanja ljudskih prava osoba koje žive sa HIV-om.

Strategija deinstytucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026. godine, Službeni glasnik RS, br. 12/2022 predviđa razvijanje mreže usluga u zajednici, čime će se omogućiti da građani većinu svojih potreba zadovoljavaju na lokalnom nivou, te sledstveno tome umanjiti broj građana koji koriste usluge domskog smeštaja. Dokument je primarno usmeren ka osobama sa smetanjama u mentalnom funkcionisanju, koje su istovremeno u najvećem riziku od institucionalizacije i socijalnog isključivanja. Strategija podvlači da je nesporno da je tokom poslednjih godina umanjen broj dece i mladih u ustanovama, dok situacija nije tako povoljna kada su u pitanju odrasla lica.

Osnovni problem na koji se strategija fokusira jeste nedostatak usluga koje bi se pružale u zajednici, odnosno nedovoljno ulaganje sredstava na lokalnom nivou u organizovanje, pa potom i održavanje takvih usluga. Naime, ideja od koje se pošlo pri implementiranju prethodne strategije bila je da se ustanove za smeštaj postepeno transformišu u ustanove koje će samo minimalnim delom kapaciteta pružati uslugu smeštaja istovremeno se orijentišući na usluge podrške za porodice i decu sa smetnjama i na uslugu predaha. Istovremeno bi se povećao kako obim usluga, tako i obuhvaćenost korisnika uslugama socijalne zaštite koje se pružaju u zajednici. Međutim, takva ideja je ostvarena u skromnim razmerama, pre svega usled nedoslednosti u finansiraju usluga na nivou lokalnih samouprava. Otuda nova strategija predviđa mere i aktivnosti za unapređenje sistema u kadrovskom i infrastrukturnom smislu.

Vizija strateškog dokumenta podrazumeva društvo u kome svi žive u lokalnoj samoupravi i zadovoljavaju potrebe u prirodnom okruženju, dok je opšti cilj ostvarivanje ljudskih prava na život u zajednici korisnika socijalne zaštite kroz procese deinstytucionalizacije i socijalne inkluzije. Jedan od posebnih ciljeva jeste osnaživanje korisnika za process deinstytucionalizacije, ali i osnaživanje profesionalaca i drugih aktera za sprovođenje i zagovaranje procesa deinstytucionalizacije, zarad čega treba organizovati obuke za razvoj veština i znanja stručnih radnika i saradnika u sistemu socijalne zaštite. Svi stručni radnici treba da prođu makar jedan akreditovan program iz oblasti deintitucionalizacije, dok se kako od stručnih radnika, tako i od opšte javnosti očekuje da na kraju perioda sprovođenja strategije manifestuju veće znanje o pravima osoba sa poteškoćama u intelektualnom funkcionisanju.

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2022. do 2030. godine, Službeni glasnik RS, br. 12/2022, počiva na viziji Republike Srbije kao inkluzivnog društva, sa nultom tolerancijom na diskriminaciju, u kome svi građani

i građanke, bez obzira na lična svojstva, imaju jednake mogućnosti da uživaju sva prava i slobode. Međutim, u strategiji se konstatuje da je, i pored ostvarenih uspeha u realizaciji ciljeva iz prethodne strategije, i dalje prisutan rizik od socijalne isključenosti pripadnika marginalizovanih grupa. Za razliku od ranije važeće strategije koja je taksativno izdvajala grupe u posebnom riziku od diskriminacije (nacionalne manjine, žene, LGBT osobe, osobe sa invaliditetom, starije osobe, decu, izbeglice, interno raseljena lica i migrante, verske manjine i osobe diskriminisane zbog zdravstvenog stanja), važeća strategija bavi se analizom rizika diskriminacije u različitim oblastima ostvarivanja ljudskih prava. Izdvojene su sledeće oblasti: javna uprava i pravosuđe; odbrana, unutrašnji poslovi i bezbednost; obrazovanje, stručno osposobljavanje i nauka; rad i zapošljavanje; socijalna zaštita; stanovanje; zdravstvena zaštita i sport, kultura i mediji.

Promena koju treba postići implementacijom strategije jeste izgradnja inkluzivnog društva koje ne toleriše, već uočava i uvažava različitosti, i u kojem svaka osoba može da ostvari svoje pune potencijale, da se oseća prihvaćeno, te da učestvuje potpuno ravnopravno u svim oblastima društvenog života. Osnov za izgradnju takvog društva jeste ukidanje stereotipa, štetnih obrazaca i predrasuda, promovisanje kulture ljudskih prava i punog uvažavanja svake osobe bez obira na bilo koje lično svojstvo kojim se ona odlikuje.

Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu, učeniku i odraslom, Službeni glasnik RS, br. 80/2018, uređuje bliže uslove za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene i socijalne podrške detetu, učeniku i odraslom, kao i sastav i način rada interresorne komisije koja daje mišljenje o potrebi za dodatnom podrškom. Dodatna podrška obuhvata prava, usluge i resurse koji učeniku obezbeđuju prevazilaženje fizičkih, komunikacijskih i socijalnih prepreka unutar obrazovnih ustanova i zajednice. Mere dodatne podrške se, između ostalog, odnose na obezbeđivanje dodatnih sredstava i usluga radi zadovoljavanja obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih potreba učenika sa smetnjama u razvoju, ali se mogu odnositi i na obezbeđivanje mera podrške radi prevazilaženja jezičke barijere za učenika kome jezik na kome se izvodi nastava nije maternji, te na primenu drugih mera za kojima se ukaže potreba u konkretnom slučaju.

Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, Službeni glasnik RS, br. 42/2013, 89/2018 i 73/2019, predviđa minimalne standarde koji se odnose na pružanje svih usluga socijalne zaštite. Minimalni standardi obuhvataju minimalne strukturalne standard, koji se odnose na infrastrukturu, kadrove i organizaciju, i minimalne funkcionalne standard, koji se odnose na nepohodna svojstva i strukturu stručnih postupaka. Postoje zajednički minimalni standardi koji se odnose na sve usluge i sve grupe korisnika i posebni minimalni standardi koji se mogu odnositi na konkretnu uslugu i grupu korisnika imajuću u vidu specifičnosti kako usluge, tako i grupe korisnika. Zajednički minimalni strukturalni standardi tiču se pitanja kao što su javnost rada, higijena prostora i radno vreme pružaoca usluge, dok se zajednički minimalni funkcionalni standardi odnose na prijem korisnika, vršenje procene, razvijanje kompetencija osoblja i drugog.

Kada je u pitanju pružanje usluge dnevnog boravka, ove usluge su dostupne:

deci i mladima sa telesnim invaliditetom, odnosno intelektualnim teškoćama, koji imaju potrebu za dnevnom negom i nadzorom, i podrškom u održanju i razvijanju potencijala, na način koji ne ometa njihovo školovanje; deci i mladima koji su u sukobu sa zakonom, roditeljima, školom ili zajednicom, na način koji ne ometa njihovo školovanje ili odlazak na posao i drugim kategorijama korisnika (čl. 68). Što se tiče svrhe usluge dnevnog boravaka ona se ogleda u unapređenju kvaliteta života korisnika u sopstvenoj socijalnoj sredini kroz održanje i razvijanje socijalnih i drugih funkcija i veština, kako bi se u što većoj meri osposobili za samostalan život. Korisnici putem dnevnog boravka zadovoljavaju razvojne potrebe, stiču i razvijaju životne veštine, ličnu i društvenu odgovornost radi razvoja samostalnosti i drugih funkcija (čl. 69). Korisnicima može biti, između ostalog, dostupna i usluga svratišta, koja je namenjena deci, mladim, odraslim i starim licima koji žive ili rade na ulici i dobrovoljno zatraže ili pristanu na tu uslugu. Svrha usluge svratište jeste pružanje privremenih ili povremenih intervencija i zadovoljavanje trenutnih potreba korisnika, kao i posredovanje u obezbeđivanju dostupnosti drugih usluga u zajednici (čl. 78).

Pravilnik o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti, Službenom glasniku RS, br. 1/2012 predviđa da su osnovni stručni poslovi u socijalnoj zaštiti informisanje, procena, planiranje, posredovanje i zastupanje u ostvarivanju prava i korišćenju usluga, savetodavno usmeravanje, aktivacija, socio-edukativne aktivnosti, sprovođenje mera zaštite korisnika i praćenje efekata preduzetih usluga i mera u neposrednom radu sa korisnikom, pri čemu, u zavisnosti od karakteristika i potreba korisničke grupe, te poslove obavljaju stručni radnici. Stručni radnik po obrazovanju može biti: socijalni radnik, psiholog, pedagog, andragog, defektolog i specijalni pedagog, koji ima licencu za obavljanje osnovnih poslova u socijalnoj zaštiti. Specijalizovani poslovi socijalne zaštite obuhvataju: individualno i grupno savetovanje i porodičnu terapiju, medijaciju, sprovođenje akreditovanih programa intenzivnih usluga podrške porodici, akreditovanih socio-edukativnih programa i akreditovanih programa tretmana (čl. 6), dok ove poslove mogu sprovoditi stručni radnici koji su stekli znanja, veštine i licencu za obavljanje konkretnog specijalizovanog posla.

Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 8/2012 naglašava da je zabranjeno fizičko, emocionalno i svako drugo zlostavljanje i zanemarivanje korisnika usluga socijalne zaštite. Istaknuto je da se emocionalnim zlostavljanjem naročito smatra diskriminacija u postupanju po osnovu državljanstva, etničke pripadnosti, kulturnih i jezičkih razlika, verskih, rodnih, socio-ekonomskih razlika, te različitosti s obzirom na invaliditet i seksualnu orijentaciju ili neku drugu ličnu osobenost. U slučaju zlostavljanja i zanemarivanja prema korisniku-maloletnom licu se mora postupati u skladu sa Protokolom o zaštiti deteta od zlostavljanja i zanemarivanja.

Omladinski rad

Zakon o mladima, Službeni glasnik RS, br. 50/2011, normira načelo jednakosti i zabrane diskriminacije, konstatujući da su svi mladi jednaki, te da je zabranjeno svako pravljenje razlike ili nejednako postupanje prema mladima, posredno ili

neposredno, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, verskog ubedenja, jezika, društvenog porekla, imovnog stanja, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama, psihičkog ili fizičkog invaliditeta, zdravstvenog stanja, fizičkog izgleda, seksualne orijentacije, rodnog identiteta i drugog stvarnog, odnosno pretpostavljenog ličnog svojstva. Zakon predviđa da omladinska politika obuhvata mere i aktivnosti državnih organa, ustanova, udruženja i drugih subjekata usmerene na poboljšanje i unapređivanje položaja mladih, dok omladinski sektor podrazumeva sve oblasti u kojima se obavljaju omladinske aktivnosti, a koje su definisane opštim ciljevima Nacionalne strategije za mlade. Omladinom to jest mladim licima se smatraju svi oni koji imaju više od 15 a manje od 30 godina. Omladinski rad predstavlja onaj deo omladinskih aktivnosti koje se organizuju sa mladima i za mlade zasnivajući se na neformalnom obrazovanju. Omladinske aktivnosti se odvijaju u okviru slobodnog vremena mladih i radi unapređivanja uslova za lični i društveni razvoj mladih u skladu s njihovim potrebama i mogućnostima i uz njihovo dobrovoljno učešće. Neformalno obrazovanje mladih predstavlja skup organizovanih i mladima prilagođenih obrazovnih aktivnosti koje nisu predviđene sistemom formalnog obrazovanja. Aktivnosti neformalnog obrazovanja baziraju se na potrebama i interesovanjima mladih, te na principima dobrovoljnog i aktivnog učešća mladih u procesu učenja i promociji demokratskih vrednosti, tako da mladi steknu kompetencije neophodne za razvoj ličnih potencijala, za aktivno učešće u društvu i bolju zapošljivost.

Osnovna načela u radu sa mladima jesu: načelo podrške mladima, načelo jednakosti i zabrane diskriminacije, načelo jednakih šansi, načelo jačanja svesti o značaju mladih i njihovoj društvenoj ulozi, načelo aktivnog učešća mladih i načelo odgovornosti i solidarnosti mladih.

Kada je reč o koncipiranju i implementiranju politika u domenu omladinskog sektora, Vlada, na predlog nadležnog ministarstva, obrazuje Savet za mlade kao savetodavno telo koje podstiče i usklađuje aktivnosti u vezi sa razvojem, ostvarivanjem i sprovođenjem omladinske politike i predlaže mere za njeno unapređivanje. Savet za mlade čine predstavnici organa državne uprave u čijem su delokrugu oblasti od interesa za mlade, te predstavnici pokrajinskog organa uprave nadležnog za pitanja mladih, udruženja i saveza, kancelarija za mlade, kao i zajednički predstavnik nacionalnih saveta nacionalnih manjina i ugledni stručnjaci. Najmanje jednu trećinu članova Saveta za mlade čine predstavnici mladih iz reda udruženja i saveza.

Mogu se osnovati i pokrajinski savet za mlade, savet za mlade jedinice lokalne samouprave, kancelarija za mlade i agencija za mlade, a sve u duhu što intenzivnijeg mobilisanja mladih da participiraju u političkom životu, kako u pogledu pitanja koja se neposredno odnose na njih, tako i u pogledu pitanja od opšteg društvenog interesa.

Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine, Službeni glasnik RS, br. 22/2015, kao jedan od ključnih principa na kojima se bazira sprovođenje omladinskih politika radi unapređenja društvenog položaja mladih i stvaranja uslova za ostvarivanje prava i interesa ove populacije u svim oblastima,

predviđa princip poštovanja ljudskih i manjinskih prava, ravnopravnosti i zabrane diskriminacije. Strategijom je opredeljeno da termin „mladi“ označava sva lica uzrasta od 15 do 30 godina, te se ističe da su svi mladi jednaki i da uživaju jednak položaj i jednaku pravnu zaštitu bez obzira na lična svojstva. Analiza stanja na bazi koje je izrađena strategija ukazuje na potrebu jačanja kapaciteta ministarstva nadležnog za omladinu i sport, kao i na nužnost izgradnje lokalne infrastrukture za podršku omladini, na transparentnije donošenje odluka uz pravovremeno informisanje mladih kao i na neophodnost većeg obuhvata mladih strateškim aktivnostima, što se posebno odnosi na mlade pripadnike osetljivih društvenih grupa. Među strateškim ciljevima koje definiše strategija ističu se: izgradnja kapaciteta za sticanje kvalifikacija i kompetencija mladih, aktivno učešće mladih muškaraca i žena u društvu, podrška društvenom uključivanju mladih u riziku od socijalne isključenosti i učešće mladih u kreiranju kulturnih sadržaja.

Kada je reč o obrazovanju mladih ističe se da je pored sticanja kvalifikacije, osnovni cilj obrazovanja sticanje kvalitetnih znanja, veština i stavova za lično ostvarenje i razvoj, inkluziju i zaposlenje, te za sticanje i razvijanje ključnih kompetencija. Pored formalnog obrazovanja za mlade je izuzetno značajno i umnožavanje kapaciteta za neformalno obrazovanje. Osim što je poželjeno povećanje broja neformalnih programa obrazovanja, potrebno je i da se formalno priznaju kompetencije stečene kroz omladinski rad. Iskustvo ukazuje da su upravo kompetencije stečene neformalnim obrazovanjem one koje pozitivno utiču na pronalaženje zaposlenja, kao i da na stepen razvijenosti kompetencija značajno utiče dužina učešća i frekvencija učestvovanja u neformalnim programima obrazovanja. U strategiji se uočava da aktivnosti treba usmeriti ka jačanju kompetencija pripadnika marginalizovanih grupa, poput Roma, ali da treba podržati i razvoj kompetencija nadarenih mladih, što se i čini putem podrške koju pruža Fond za mlade talente.

Značajno je i podsticanje volonterizma, kako u društvu kao celini, tako posebno među mladima. U duhu podsticanja volonterizma strategija sugerise primenu aktivnosti kao što su: podrška uključivanju mladih volontera u kratkoročne i dugoročne volonterske programe; podsticanje obrazovnih, kulturnih i sportskih ustanova da prepoznaju, podrže i vrednuju volontiranje mladi i uspostavljanje sistema za prepoznavanje i priznavanje veština stečenih volontiranjem.

Socijalna uključenost mladih takođe treba da bude podstaknuta, posebno imajući u vidu da su mladi kategorija pod izraženim rizikom od siromaštva. Na uživanje usluga socijalne zaštite od strane mladih veoma utiče činjenica da oni nisu jasno izdvojeni kao posebna društvena grupa, imajući u vidu da socijalni propisi kao mlade prepoznaju lica starosti između 18 i 26 godina, dok se shodno kategorijama sa popisa stanovništva kao mladi podrazumevaju svi koji imaju manje od 29 godina. Osim toga, unutar populacije mladih postoji značajan broj mladih iz osetljivih grupa, poput LGBTI osoba i Roma, tako da pri zadovoljavanju njihovih potreba istovremeno treba imati u vidu i njihov uzrast i marginalizovanost. Kada je reč o socijalnoj zaštiti izuzetno je bitno da se poveća broj lokalnih socijalnih usluga za decu i mlade, s obzirom da su uglavnom razvijene samo usluge dnevnog boravka za decu i mlade sa smetnjama u razvoju.

Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023.

godine, Službeni glasnik RS, br. 80/2020 počiva na postulatu da su sprečavanje i suzbijanje nasilja nad decom i zaštita dece od nasilja među ključnim prioritetima nacionalne politike Srbije. Dalje se navodi da u Srbiji živi 1.263.128 dece što predstavlja 21% ukupne populacije zemlje, kao i da su različiti vidovi zlostavljanja i zanemarivanja dece nažalost široko zastupljeni. Tako se nasilje prema deci manifestuje kako u porodici, tako i u obrazovno-vaspitnim ustanovama, zajednici, socijalnim ustanovama i digitalnoj sferi. Strategija definiše 11 ključnih prioriteta na kojima bi trebalo da se bazira politika postupanja prema deci, pri čemu deca ne smeju biti izložena bilo kakvom vidu diskriminacije u odnosu na poreklo, porodični status, jezik, pol ili bilo koje lično svojstvo. Neki od pomenutih prioriteta odnose se na podršku porodici radi razvoja roditeljskih kompetencija, razvoj usluga prevencije, direktne podrške i zaštite dece iz osetljivih grupa (poput dece sa smetnjama u razvoju, dece sa invaliditetom i dece u sukobu sa zakonom) i podsticanje deinstitucionalizacije uz istovremeno agilnije vršenje nadzora nad ustanovama za smeštaj dece. Jedan od posebnih ciljeva strategije jeste promena stavova prema nasilju nad decom u kom smislu se preduzimaju mere i aktivnosti za jačanje kompetencija onih lica koja rade sa decom, ali i mere i aktivnosti radi senzibilisanja javnog mnjenja radi boljeg razumevanja fenomena nasilja prema deci.

Aktuelni pravni okvir o uvažavanju različitosti u Italiji

Eleonora Di Liberto, Giulia Messina

Analiza političkog okvira za socijalno uključivanje u Italiji u oblastima socijalne zaštite, obrazovanja i omladinskog rada koja se odnosi na ustav, zakone i strategije.

I – Italijanski ustav

Ustav Republike Italije sadrži 4 člana o obrazovanju, socijalnoj zaštiti i omladinskom radu.

1.1. Obrazovanje

Prema Ustavu Italije obrazovanje je obezbeđeno svima, bez diskriminacije. Član 34. Ustava simboliše otvorenost obrazovanja za svakoga. U njemu se navodi: "Škole su otvorene za sve. Niži nivoi obrazovanja, koji traje najmanje osam godine, jeste obavezan i besplatan. Učenici koji su sposobni i koji to zalužuju imaju prava da pohađaju najviše nivoe studiranja, bez obzira na finasijske mogućnosti. Republika osigurava ostvarenje ovog prava kroz školarine, porodične dodatke i druge olakšice, o kojima se odlučuje kroz sprovođenje konkursa".

U Italiji je obrazovanje pre svega obaveza, jer se veruje da je kultura osnovna vrednost za intelektualni razvoj pojedinaca i društva. U članu 34. govori se o pravu na obrazovanje, u kontinuitetu sa članom 33. Polazi se od principa izuzetnog društvenog značaja, u skladu sa odredbama Evropske konvencije o ljudskim pravima: činjenice da je škola besplatna i otvorena za sve. Zabranjena je diskriminacija na osnovu materijalne situacije ili sposobnosti za učenje. Pravo na učenje priznaje se i učencima sa invaliditetom za koje su obezbeđeni personalizovani obrazovni planovi uz pomoć nastavnika. Takođe, za učenike migrante, pored kurseva za učenje italijanskog jezika, obezbeđeno je i specifično kulturno posredovanje. Obrazovni sistem u Italiji je organizovan prema principu supsidijarnosti i autonomije škola (član 33.). Država ima isključivu nadležnost za opšta pitanja obrazovanja, za minimalne standarde koji se garantuju u celoj zemlji i za osnovne principe koje regioni treba da poštuju u okviru svojih nadležnosti. Regioni imaju isključivu nadležnost za stručno obrazovanje i obuku. Škole su autonomne po pitanju didaktičkih, organizacionih i istraživačko-razvojnih aktivnosti.

1.2. Socijalna zaštita

O socijalnoj zaštiti (Previdenza sociale) se u Ustavu Italije, u članu 3. napominje sledeće: "Dužnost je Republike da otkloni sve prepreke koje sputavaju slobodu i ravnopravnost građana kako bi se osigurao puni razvoj ljudske ličnosti". Član

3 moguće je raščlaniti na dva dela: u prvom delu prepoznaje se jednakost u formalnom smislu ("Svi građani imaju jednako društveno dostojanstvo i jednaki su pred zakonom, bez razlike na osnovu pola, rase, jezika, veroispovesti, političkih stavova, ličnih i društvenih prilika"). Drugi deo člana odnosi se na jednakost u praktičnom/konkretnom značenju ("Dužnost je države da ukloni sve ekonomske i socijalne i da obezbedi jednakost svih građana i obezbedi potpuni razvoj ličnosti").

Formalna jednakost znači da su svi ljudi isti: svi su jednaki pred zakonom i moraju da odgovaraju bez uživanja posebnog tretmana koji se odnosi na određeno društveno poreklo, kulturu ili rod. U tom smislu država ima obavezu da otkloni sve prepreke samorealizaciji građana. Pitanje konkretne realizacije jednakosti u društvu može se sumirati na sledeći način: svaki pojedinac ima mogućnost da živi život bez ikakvih prepreka koje se odnose na društveno poreklo ili druge vrste ograničenja. To znači da, uz pravu posvećenost i malo sreće, čak i skromna osoba može postati bogata.

1.3. Omladinski rad

U Italijanskom ustavu ne spominje se eksplicitno omladinski rad. Međutim, u članu 31. Ustava napominje se: "(Država) štiti materinstvo, decu i mlade i promovise institucije koje su u službi ovog cilja". Zakonodavni okvir, na osnovu člana 31, predviđa niz mera za stvaranje struktura i tela čiji je cilj promovisanje politike podrške deci i mladima, na primer u oblasti kulture, sporta i obrazovanja. Zaštita mladih se obezbeđuje i na radnom mestu, uz različitu podršku za zapošljavanje predviđenu podzakonskim aktima (često se obezbeđuju neki oblici olakšica iz socijalne zaštite). S druge strane, prema članu 117. pitanja koja se odnose na mlade regulisana su na više nivoa. Stoga se zakonodavstvo koje se tiče mladih sprovodi kako na nivou nacionalne države, tako i na nivou regiona i autonomnih pokrajina. Određivanje osnovnih principa u oblasti je u nadležnosti države. Dakle, postoje osnovne oblasti poput socijalne zaštite ili zaštite materinstva, dece i mladih, koje su nadležnost vlade Italije.

II - Pravni okvir u Italiji (zakoni i strategije)

2.1. Obrazovanje

Obrazovni sistem u Italiji je organizovan po principu supsidijarnosti i autonomije škola. Država ima isključivu nadležnost za opšta pitanja obrazovanja, za minimalne standarde koji se garantuju u celoj zemlji i za osnovne principe koje regioni treba da poštuju u okviru svojih nadležnosti. Regioni imaju nadležnost za stručno obrazovanje i obuku. Škole su autonomne u didaktičkoj, organizacionoj i istraživačko-razvojnoj delatnosti. Obrazovanje je obavezno 10 godina, od 6 do 16 godina, i obuhvata prvi ciklus obrazovanja koji traje 8 godina (5 godina osnovne škole i 3 godine niže srednje škole) i prve dve godine drugog ciklusa obrazovanja (DM 139/2007). Međutim, svi učenici imaju formalno pravo da nastave školovanje putem opšteg ili stručnog obrazovanja do 18/19 godina, uključujući i učenike sa invaliditetom.

Mogućnosti obrazovanja su obezbeđene za učenike sa invaliditetom u svim fazama obrazovanja, čak i nakon osnovne škole. Svako dete do treće godine ima pravo da ide u jaslice: ovi objekti su direktno zavisni od lokalnog saveta koji donosi odgovarajuće propise za njihovo funkcionisanje, a deca sa invaliditetom imaju prioritet prilikom upisa. Zakon 104/92 predviđa prisustvo nastavnika za podršku u svim školama. Broj sati koje nastavnik za podršku provede sa detetom zasniva se na funkcionalnom dinamičkom profilu i stoga odgovara potrebama deteta.

Nastavnik je zadužen za celo odeljenje i saraduje sa drugim nastavnicima na poboljšanju inkluzije deteta sa invaliditetom, koje je takođe deo odeljenja i sa kojim svi nastavnici treba da se povežu. Lokalna zajednica ima mogućnost da obezbedi asistenta/edukatora za inkluziju i komunikaciju i pomoćnika za ličnu higijenu u školi i za popodnevu pomoć u kući. Većina asistenata ima fakultetsku diplomu. Dok je nastavnik specijalizovan za podršku deci sa invaliditetom odgovoran za ceo razred, angažovanje asistenta je mera podrške koja se dodeljuje samo učeniku sa invaliditetom. Utvrđeno je da u odeljenjima koja imaju dete sa invaliditetom ne može biti više od 20 učenika kada se radi o prvom ciklusu obrazovanja. Opština učenicima sa invaliditetom obezbeđuje prevoz do škole i do kuće. Poseban didaktički materijal je obezbeđen uglavnom od strane lokalne zajednici, a delimično i od strane školske uprave. Kada su u pitanju univerziteti, prema Zakonu 104/92 studenti sa invaliditetom mogu se sa profesorima dogovarati oko silabusa ili načina polaganja ispitnih obaveza. Prema Aktu 17/99 svaki univerzitet mora da ima profesora koji je zadužen za prijem učenika sa invaliditetom kada će im biti dodeljen "tutor" (studenti osnovnih studija). Univerzitet će voditi računa da uklonii bilo kakve smetnje u prostoru i obezbedi asistente za podršku mobilnosti studenata sa invaliditetom.

Potrebno je dostaviti dokument kojim se potvrđuje stepen invaliditeta prilikom upisa deteta; u njemu je naznačena funkcionalna dijagnoza prema kojoj će se utvrditi funkcionalni potencijal deteta, i na osnovu kog je moguće proveriti vrstu invaliditeta i njegovu težinu. Funkcionalnu dijagnozu daje tim lekara lokalne jedinice javnog zdravlja.

Prema Predsedničkom dekretu od 19.5.2006. godine Medicinska/Zdravstvena komisija zadužena za izdavanje sertifikata o invaliditetu mora da se pridržava Međunarodnih indikatora OMS - ICF.

Počevši 2017. godine (Dekret 66/2017 - čl. 16) obrazovne institucije u saradnji sa regionalnim školskim upravama, lokalnim vlastima i lokalnim zdravstvenim savetima mogu obezbediti mogućnost učenja od kuće kako bi i oni učenici koji ne mogu da prisustvuju nastavi usled težih oblika invaliditeta ostvarili pravo na obrazovanje u trajanju od najmanje 30 dana nastave. Ovaj vid nastave se može ostvariti i kroz projekte koji promovišu upotrebu novih tehnologija u učenju.

Što se tiče fenomena nedavnih migracija, bilo je važno odgovoriti na nove potrebe u obrazovanju. Prema zakonu 47 iz 2017. godine, obrazovne ustanove svih vrsta i nivoa i obrazovne institucije akreditovane od strane regiona i autonomnih pokrajina Trento i Bolcano sprovode mere kako bi se omogućilo obavezno obrazovanje i obuke za strane maloletne osobe bez pratnje. Osim toga radilo se na pripremi projekata

koji podrazumevaju, gde je to moguće, angažovanje ili koordinaciju kulturnih medijatora, kao i sporazume koji imaju za cilj promovisanje specifičnih programa stručnog obrazovanja/programa prakse. Škole moraju da se pridržavaju "Smernica za pravo na obrazovanje maloletnika koji se nalaze odvojeno od primarne/matične porodice". Prema ovim smernicama: "Da bi se garantovalo pravo na školovanje ovim učenicima, potrebno je omogućiti upis i pohađanje nastave u bilo koje doba godine, čak i nakon isteka roka i to podnošenjem prijave za upis direktno u izabranoj školi, bez potrebe da se prijava podnosi putem onlajn platforme za registraciju". Svako ima pravo na školovanje, što je zagarantovano italijanskim Ustavom i sprovodi se putem različitih zakona i strategija: u Ministarskom cirkularu 2 od 8. januara 2010. o integraciji učenika koji nemaju italijansko državljanstvo stoji da je na školama odgovornost za integraciju i inkluziju kroz mrežu škola, raznovrsnu obrazovna ponuda, kvalitetne projekte za škole u riziku za privlačenje domaćih učenika, jačanje vannastavnih aktivnosti kako bi se olakšala društvena inkluzija novo-pridošlih učenika. Po pitanju inkluzije izbeglica i osoba sa posebnim potrebama donet je "protokol o prijemu" (Protocollo di accoglienza) koji bi trebalo da služi kao vodič za nastavnike, školsko osoblje i roditelje, a u cilju prihvatanja i inkluzije učenika sa posebnim obrazovnim potrebama. Država želi da promoviše reforme i investicije kako bi smanjila strukturne nedostatke italijanskog obrazovnog sistema. To uključuje predškolske ustanove, usluge brige o deci, povećanje osnovnih veština, borbu protiv ranog napuštanja škole i obrazovnog siromaštva, aktivno usmeravanje u tranziciji iz škola na univerzitete, produženje punog radnog vremena menze i jačanje sportske infrastrukture u školi, stipendije za univerzitete, smeštaj studenata i povećanje broja istraživača.

2.2. Socijalna zaštita

Italijanski parlament je 1992. godine usvojio Predlog zakona o osobama sa invaliditetom (L.104/92), koji predstavlja osnovni okvir za sva pitanja od značaja za invaliditet: garantuje osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama uživanje određenih prava; pruža pomoć; navodi se puna integracija i usvajanje mera prevencije i funkcionalni oporavak; obezbeđuje socijalnu, ekonomsku i pravnu zaštitu, stvarajući pretpostavke i uslove za punu afirmaciju građanskih prava i učešće u društvenom životu (porodica, škola, posao, slobodno vreme) osoba sa invaliditetom. U njemu se navodi princip inkluzije kada su u pitanju javne službe ili finansiranje – kao pravo osoba sa invaliditetom. Sadrži dispozicije o:

- ◆ intervencijama u oblasti prevencije i rane dijagnoze;
- ◆ brizi i rehabilitaciji;
- ◆ uslugama socijalne integracije;
- ◆ uključivanju na tržište rada;
- ◆ podršci od strane lokalnih vlasti;
- ◆ dnevnim i rehabilitacionim centrima;
- ◆ adaptaciji javnih i privatnih objekata i mobilijara kako vi se uklonile sve prepreke (arhitektonske i senzorne) mobilnosti osoba sa invaliditetom;
- ◆ prevozu: Lokalne vlasti su dužne da obezbede besplatan prevoz za osobe sa invaliditetom – lokalni odbori moraju da obezbede dnevni prevoz osoba sa invaliditetom do škola i obrazovnih i zdravstvenih centara i centara za sport i

slobodno vreme tokom dana (prema svom budžetu);

- ◆ radnim dozvolama za negovatelje da pomognu svojim rođacima sa invaliditetom;
- ◆ obrazovanju i školi.

Zaposlenje i ekonomska autonomija su veoma važni faktori za društvenu integraciju osoba sa invaliditetom. Italijanski zakon je imao značajan razvoj u toj oblasti, zapravo Zakon o pravu na rad osoba sa invaliditetom 68/99 (Norme per il diritto al lavoro dei disabili) promovira zapošljavanje i radnu integraciju osoba sa invaliditetom kroz usluge podrške i ciljano zapošljavanje. Princip ciljanog zapošljavanja predviđa da se pri smeštaju osoba sa invaliditetom poštuju radne sposobnosti radnika bez nepotrebnog kažnjavanja od strane poslodavca. Drugim rečima, preduzeće mora da isplati osobi sa invaliditetom za obavljen posao, koji je istovremeno primeren njegovim kapacitetima i prilagođen njegovim potrebama (po potrebi kroz pomagala). O raspoređivanju radnih mesta za osobe invaliditetom odlučuje lekarska komisija Pokrajinske sanitarne službe.

Ova komisija ima sledeće zadatke: da formuliše funkcionalnu dijagnozu radi utvrđivanja celokupne sposobnosti osoba sa invaliditetom, odnosno da precizira stepen i vrstu invaliditeta; da da smernice koje će mu olakšati smeštaj na poslu. Komisija će precizirati položaj osoba sa invaliditetom u njegovom okruženju, stavove, porodične odnose, uzimajući u obzir školsku spremu i prethodno radno iskustvo kako bi se sačinio detaljan raspored radnog potencijala osobe sa invaliditetom. Sistem ciljanog zapošljavanja je fokusiran na osobe koje su u starosnoj grupi radno sposobnog stanovništva sa fizičkim, psihičkim, senzornim, intelektualnim i relacionim invaliditetom, zatim na osobe sa civilnim invaliditetom, osobe koje su rođene gluve ili izgubile sluh pre učenja govora, ratni invalidi.

U zavisnosti od ukupnog broja zaposlenih, poslodavci u privatnom i javnom sektoru su obavezni da zaposle određeni procenat radnika sa invaliditetom:

- ◆ Poslodavci koji zapošljavaju više od 50 zaposlenih moraju da imaju 7% kvotu zapošljavanja za osobe sa invaliditetom.
- ◆ Makar dve osobe sa invaliditetom moraju biti zaposlene u firmama koje imaju između 36 i 50 zaposlenih.
- ◆ Firme koje zapošljavaju između 15 i 35 zaposlenih moraju imati makar jednog radnika sa invaliditetom.

Zakon 68/99 predviđa niz podsticaja za preduzeća koja poštuju ovaj zakon: oslobađanje preduzeća od poreza na socijalno osiguranje do 100% i do osam godina srazmerno invalidnosti radnika; delimično refundiranje troškova za adaptaciju radnog okruženja potrebama osobe sa invaliditetom; finansiranje aktivnosti u cilju podrške u radu osobi sa invaliditetom. Zakonom 68/99 utvrđeno je kreiranje lista za zapošljavanje.

Predsednik Republike Italije je 10. oktobra 2002. godine proglasio Uredbu br. 333 za sprovođenje zakona iz 1999. godine, koji sadrži specifikaciju vezanu za osobe koja imaju pravo da budu uvršteni u posebne liste, obavezu na rezervisane delove,

izuzetke od takvih obaveza i suspenziju od njih, i načine uključivanja ljudi. U aktu je istaknuto načelo takozvane nominativne pretpostavke, što znači da poslodavci u javnim i privatnim firmama imaju mogućnost da sa spiskovima osoba sa invaliditetom odaberu one osobe za koje smatraju da imaju veću sposobnost da izvrše određeni posao. Italijansko zakonodavstvo posebnu pažnju posvećuje zadružnim preduzećima koja su, u skladu sa čl. 1 Zakona od 8. novembra 1991. br. 381, podeljena u dve kategorije:

- kategorija A – rukovodstvo socijalno-sanitarnih i prosvetnih službi;
- kategorija B - cilj im je da osobama sa invaliditetom omoguće prilike da se zaposle.

Većina zadruga tipa B je osnovana da bi se obezbedilo privremeno zaposlenje za osobe sa invaliditetom i da se potom osigura njihov angažman u standardnom preduzeću. Međutim, iako je glavni cilj ovakvih zadruga da pronađu posao za osobe sa invaliditetom, one ih takođe mogu zaposliti za stalno u okviru sopstvene zadruge ili naći posao u drugim zadrugama kada radnici ne mogu da nađu drugi posao.

Drugi važan zakon u oblasti inkluzije je Zakon 180/78, reforma psihijatrijskog sistema u Italiji: sadrži direktive za zatvaranje svih psihijatrijskih bolnica i njihove postepene zamene čitavim nizom usluga u zajednici. Ovaj zakon je revolucionarna mera u pogledu mentalnog zdravlja i podrazumeva da su svi zdravstveni tretmani dobrovoljni (osim u nekoliko slučajeva). Nakon ovog zakona, svi azili su zatvoreni, a koncept mentalne rehabilitacije je revidiran: nema više ograničenja ili zatvaranja (restraints) i promoviše inkluziju i integraciju osoba sa problemima mentalnog zdravlja u društvo. Dato je dostojanstvo pacijentima sa mentalnim bolestima uklanjanjem barijera i etiketiranja vezanog za mentalno zdravlje i zaštitu osoba sa problemima mentalnog zdravlja.

Što se tiče pružanja socijalnih usluga, generalno postoji trend decentralizacije, prvo kroz Zakon 381/91 koji je prepoznao i definisao ulogu socijalnih zadruga, neprofitnih organizacija koje u dogovoru sa lokalnim vlastima pružaju usluge socijalne zaštite i čiji rad ima korist za lokalnu zajednicu i njene građane, posebno ako su ovi građani u nepovoljnom položaju. Naročito se u ovom pogledu ističe Zakon 328/00, koji ima za cilj da usavrši „Integrirani sistem intervencija i socijalnih usluga“; predstavlja proces reforme socijalne zaštite koja se fokusira na „lokalno blagostanje“ i integrirani sistem socijalnih usluga koji uvodi korišćenje lokalnih socijalnih planova, zasnovanih na principima supsidijarnosti, saradnje i integracije usluga, i individualizovanim projektima koji porodice mogu da zatraže i dobiju od opština, a u cilju pune integracije „unutar porodičnog i društvenog života“.

Zabrana diskriminacije u govoru, postupcima i radu osigurana je Zakonom br. 205/93, u kome su sankcionisane i zabranjene fraze, gestovi, radnje i slogani koji za cilj imaju izazivanje mržnje, podsticanje nasilja i diskriminacije na rasnoj, etničkoj, verskoj ili nacionalnoj osnovi. Zakonodavne uredbe 215 i 216 - 2003 uvedene su u nacionalno zakonodavstvo u skladu sa evropskim direktivama iz 2000. godine prema kojima - države razvijaju i implementiraju nove mogućnosti koje se odnose na jednak tretman različitih rasa, religija, invaliditeta i seksualnih orijentacija, kao i evropske ciljeve u pogledu promocije rodne ravnopravnosti i ekonomske nezavisnosti, naknade za ravnopravan rad i učesća u odlučivanju. Zakonodavna

uredba 215/2003 se tako primenjuje na diskriminaciju na osnovu rase i etničkog porekla u svim oblastima pomenutim u Direktivi 2000/43/EC, dok se Uredba 216/2003 u oblasti zapošljavanja odnosi na diskriminaciju na osnovu verske i religijske pripadnosti, seksualne orijentacije, invaliditeta i starosti.

Jednakost se uvažava u svim oblastima, stoga je 2006. godine donet Zakon 76 kojim se uređuje pitanje istopolnih brakova u Italiji i bračnih prava homoseksualnih osoba.

Pitanje rodne ravnopravnosti u Italiji ne reguliše država, ali je u Planu oporavka (1. misija) predloženo da se donese strategija za 2021-2026, kako bi se podstaklo učešće žena na tržištu rada, direktno ili indirektno, i da se otklonile nepravde koje ometaju jednake mogućnosti od ranog uzrasta. Treba da promovise ravnopravnost, iako se ne navode posebne rodno senzitivne mere. Između ostalog, misija predviđa usvajanje novih mehanizama za zapošljavanje i reviziju onih za rukovodeće pozicije, kako bi se neutralisala diskriminacija i istakle zasluge u oblastima u kojima su žene često u nepovoljnijem položaju. Mere posvećene agilnom radu i povezivanju osmišljene su da podstaknu bolju ravnotežu između profesionalnog i privatnog života, u korist onih osoba (češće žena) koje su prinuđene da biraju između posla i porodice. Sa tehničke i tehnološke tačke gledišta, izdvajanja za ovakav širi pristup su dizajnirana da podrže preduzetništvo, a naročito žensko preduzetništvo. U 4. misiji Plana oporavka istaknuta je obaveza povećanja zapošljavanja i izgleda za inkluziju u odnosu na marginalne situacije: kroz jačanje centara za zapošljavanje, otvaranje ženskih preduzeća, univerzalne državne službe za mlade između 18 i 28 godina i takozvani „dualni sistem“ koji, u skladu sa predloženim u misiji 4, treba da poveže obuku i tržište rada koristeći pristup učenju na radnom mestu.

2.3 Omladinski rad

Na nacionalnom nivou još nije usvojen zakon o mladima, a od 20 italijanskih regiona, 16 ima svoje zakonodavstvo u oblasti omladinske politike. Međutim, Italija ima Nacionalnu strategiju za mlade: svake godine nacionalna vlada utvrđuje prioritete omladinske politike, nakon konsultacija sa regionima i drugim nadležnim lokalnim vlastima. Odeljenje za omladinsku politiku i univerzalnu javnu službu (DPGSCU) upravlja Godišnjim fondom za omladinsku politiku, koji ima za cilj promovisanje prava mladih i podršku godišnjoj strategiji, kroz pozive za podnošenje predloga omladinskih organizacija i organizacija civilnog društva. Od 2006. godine Fond za omladinsku politiku finansira inicijative za promociju:

- ◆ **Neformalnog i informalnog učenja;**
- ◆ **Pristupa mladih osoba tržištu rada,** uključujući otvaranje start-up-ova i preduzetništva mladih;
- ◆ **Socijalne inkluzije** uključujući i specijalne mere usmerene ka deprivilegovanim grupama mladih;
- ◆ **Participaciju** i prava mladih;
- ◆ **Kulturnih aktivnosti** i razvoj talenata;
- ◆ **Prevenције i borbu protiv bolesti zavisnosti;**

◆ Volonterizma i pristup evropskim programima i projektima.

*Boldovani su nacionalni prioriteti u oblasti omladinske politike.

...

U analizi je naglašeno da je u italijanskom Ustavu zagantovana formalna jednakost svih građana i dužnost je vlade da ukloni prepreke u samoostvarenju građana, kao i da obezbedi obrazovanje za sve, bez ikakve diskriminacije. U oblasti socijalne zaštite i obrazovanja mere za inkluziju osoba sa invaliditetom su strukturisanije i detaljnije, i predstavljaju sveobuhvatan okvir mera i prava kako onih na koje se zakon odnosi tako i pružaoca usluga. Činjenica je da su zakoni koji se odnose na inkluziju osoba sa invaliditetom davno usvojeni (zakon o uključivanju osoba sa invaliditetom na tržište rada usvojen je 1968. godine, o inkluziji osoba sa invaliditetom je iz 1992. godine), te ako su ovi zakoni bili napredni u godinama kada su nastajali, sada ih zaista treba revidirati, pre svega u pogledu definicije invaliditeta, kako fizičkog, psihičkog, tako i senzornog oštećenja. Što se tiče mera koje se odnose na zabranu diskriminacije, one deluju fragmentarno i previše uopšteno u smislu konkretne primene: na primer, zakonske uredbe 215 i 216 - 2003 pominju obavezu poslodavca da obezbedi „pristojan smeštaj“, ali ovaj termin ne definišu niti se opisuju bilo kakve smernice poslodavcima o tome kako da poštuju ovu dužnost. Ovo, zajedno sa nedostatkom sredstava koja bi bila namenjena za podsticanje nediskriminacije, otežava primenu zakonskih odredbi.

Međutim, oblast obrazovanja je sveobuhvatnije regulisana italijanskim zakonodavstvom i protokolima sa specifičnim merama kako za inkluziju učenika sa invaliditetom i stranih učenika, tako i konkretnim merama za obezbeđivanje obrazovanja za sve.

Oblast omladinskog rada nije obuhvaćena nacionalnim zakonima, a omladinske politike su regulisane regionalnim zakonima, ali samo u 80% regiona. Nacionalna strategija za mlade zajedno sa nacionalnim programom plaćenog pripravničkog staža (Garanzia Giovani) i određenim poreskim olakšicama za one koji za stalno zapošljavaju mlade od 35 godina su glavni elementi omladinske politike na nacionalnom nivou. Čini se da u Italiji tek treba definisati strategiju Revolucije različitosti.

Aktuelni pravni okvir o uvažavanju različitosti u Sloveniji

Tea Radojković, Anja Palčič

Ustav

Član 14. (Jednakost pred zakonom) – U Sloveniji se svima jamče jednaka ljudska prava i osnovne slobode bez obzira na nacionalno poreklo, rasu, pol, jezik, veru, političko ili drugo uverenje, materijalni položaj, rođenje, obrazovanje, društveni status, invaliditet, ili bilo koja druga lična okolnost. Svi su jednaki pred zakonom.

Član 52. (Prava lica sa invaliditetom) - Licima sa invaliditetom se garantuje zaštita i radno osposobljavanje u skladu sa zakonom. Deca sa fizičkim ili mentalnim smetnjama u razvoju i druga lica sa teškim invaliditetom imaju pravo na obrazovanje i osposobljavanje za aktivan život u društvu. Obrazovanje i obuka finansiraju se iz javnih sredstava.

Član 57. (Obrazovanje i školovanje) – Garantuje se sloboda obrazovanja. Osnovno obrazovanje je obavezno i finansira se iz javnih sredstava. Država će stvoriti mogućnosti građanima da steknu odgovarajuće obrazovanje.

Član 64. (Posebna prava autohtone italijanske i mađarske nacionalne zajednice u Sloveniji) – Autohtonoj italijanskoj i mađarskoj nacionalnoj zajednici i njihovim pripadnicima garantuje se pravo na slobodnu upotrebu svojih nacionalnih simbola i, radi očuvanja nacionalnog identiteta, pravo da osnivaju organizacije i razvijaju privrednu, kulturnu, naučnu i istraživačku delatnost, kao i delatnost u oblasti javnih glasila i izdavaštva. U skladu sa zakonima, ove dve nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo na obrazovanje i školovanje na svom jeziku, kao i pravo da uspostavljaju i razvijaju takvo obrazovanje i školovanje. Geografska područja u kojima su dvojezične škole obavezne utvrđuju se zakonom. Ovim nacionalnim zajednicama i njihovim pripadnicima garantovaće se pravo na negovanje odnosa sa svojim nacijama i svojim državama. Država će pružiti materijalnu i moralnu podršku za ostvarivanje ovih prava. Da bi ostvarili svoja prava, pripadnici ovih zajednica osnivaju svoje samoupravne zajednice na geografskim područjima na kojima žive. Na predlog ovih samoupravnih nacionalnih zajednica država ih može ovlastiti za obavljanje određenih funkcija iz nacionalne nadležnosti i obezbediti sredstva za obavljanje tih funkcija. Dve nacionalne zajednice neposredno su zastupljene u predstavničkim telima lokalne samouprave i u Narodnoj skupštini. Položaj italijanske i mađarske nacionalne zajednice i način na koji njihova prava ostvaruju na geografskim područjima na kojima žive, obaveze samoupravnih mesnih zajednica za ostvarivanje ovih prava i prava koja pripadnici ovih nacionalne zajednice obavljaju i van ovih oblasti, regulisane su zakonom. Prava obe nacionalne zajednice i njihovih pripadnika garantuju se bez obzira na broj pripadnika ovih zajednica. Zakoni, propisi i drugi opšti akti koji se odnose isključivo na ostvarivanje

ustavom predviđenih prava i isključivo položaja nacionalnih zajednica, ne mogu se donositi bez saglasnosti predstavnika ovih nacionalnih zajednica.

Član 65. (Status i posebna prava romske zajednice u Sloveniji) – Status i posebna prava romske zajednice koja živi u Sloveniji uređuju se zakonom.

Obrazovanje

U **Osnovnom školskom aktu**, član 2a (Sigurno i podsticajno okruženje za učenje) ističe se da će vrtići, škole i druge ustanove za obrazovanje dece sa posebnim potrebama, u skladu sa ciljevima iz prethodnog člana, garantovati bezbedno i podsticajno okruženje za učenje u kome je zabranjeno fizičko kažnjavanje dece i bilo koje vrste nasilja nad i među decom, kao i diskriminacija na osnovu pola, seksualne orijentacije, socijalnog i kulturnog porekla, vere, rase, etničkog i nacionalnog porekla, fizičkog i psihičkog razvoja.

U **Zakonu o smeštaju dece sa posebnim potrebama**, član 3 ((Primena propisa o obrazovanju) naznačeno je da se obrazovanje dece sa posebnim potrebama odvija u skladu sa ovim zakonom i propisima koji uređuju oblast predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Osnovnoškolsko obrazovanje, stručno i tehničko obrazovanje i opšte srednje obrazovanje (u daljem tekstu: propisi iz oblasti obrazovanja). U članu 9 (Sprovođenje dodatne stručne pomoći) ističe se da: (1) Dodatna stručna pomoć se pruža individualno ili grupno, unutar ili van učionice, u obrazovno-vaspitnoj ustanovi ili ustanovi socijalne zaštite; (2) Ako nije moguće pružiti dodatnu stručnu pomoć u skladu sa prethodnim stavom, dodatna stručna pomoć se detetu može ponuditi i kod kuće. Dodatna stručna pomoć se, po pravilu, pruža na nedeljnom nivou. Ako je stručno obrazložena, dodatna stručna pomoć može se ponuditi i skraćeno i periodično pod uslovima koje odredi ministar nadležan za poslove obrazovanja (u daljem tekstu: ministar); (3) Ukupan broj sati dodatne stručne pomoći ne može biti veći od pet sati sedmično, od čega se pruža najmanje jedan sat usluga savetovanja. Za slepu i slabovidu decu ili decu sa višestrukim smetnjama iz člana 2. ovog zakona može se odrediti veći broj časova za prevazilaženje nedostataka, ali ne više od tri sata više nedeljno, po pravilu tokom prvog obrazovnog perioda; (4) Obim i način pružanja dodatne stručne pomoći utvrđuje se odlukom o usmeravanju posebnih obrazovnih potreba u skladu sa pravilnikom koji donosi ministar, a način pružanja dodatne pomoći bliže se utvrđuje individualizovanim programom obrazovanja (u daljem tekstu: individualizovani program); (5) Deca predškolskog uzrasta ostvaruju pravo na savetodavnu uslugu kao dodatnu stručnu pomoć pre pokretanja postupka za smeštaj, a najviše do dva sata mesečno na predlog lekara. U članu 10. (Materijalni uslovi i fizička pomoć) izdvajaju se: (1) prostorije i uređaji za decu sa posebnim potrebama koja su smeštena u programe za predškolsku decu i programe obrazovanja sa prilagođenom realizacijom i dodatnom stručnom pomoći, ili u prilagođenim programima i posebnom programu za decu sa umerenim, teškim i dubokim intelektualnim smetnjama, moraju biti prilagođeni u skladu sa uputstvima za prilagođeno sprovođenje programa i u skladu sa prilagođenim programima koje donosi ili utvrđuje nadležno stručno veće; (2) Uređaje neophodne za uključivanje dece sa posebnim potrebama u program obrazovanja obezbeđuje osnivač javne ustanove ako nisu obezbeđeni

na osnovu drugih propisa i ako dete iz objektivnih razloga nije u mogućnosti da ih koristi kod kuće i u obrazovnoj ustanovi. Deca sa motoričkim smetnjama imaju pravo na posebna pomagala u skladu sa propisima kojima se uređuje zdravstveno osiguranje; uređaji koji su namenjeni za upotrebu u dečijem domaćinstvu nisu obavezni da se svakodnevno donose u obrazovnu ustanovu (lopte, valjci, taburei, stalci); (3) Stalni ili privremeni pratilac za pružanje fizičke pomoći u toku školovanja može se dodeliti deci koja imaju teška i duboka motorička oštećenja i deci oštećenog vida koja su smeštena u programe obrazovanja sa prilagođenom realizacijom i dodatnom stručnom pomoći.; (4) Deci sa dugotrajnom bolešću, deci oštećenog vida, deci sa poremećajima iz autističkog spektra i deci sa emocionalnim i bihevioralnim poremećajima može se, izuzetno, odobriti privremeni pratilac na osnovu kriterijuma koje utvrđuje ministar.

Integracija dece migranata u slovenački obrazovni sistem

U **Strategiji** (2007) se navodi da, prema zakonu o obrazovanju, deca stranih državljana koji borave u Republici Sloveniji imaju pravo na integraciju u osnovnu ili srednju školu pod istim uslovima kao i deca slovenačkih državljana. Državljanima drugih država članica EU, slovenački državljani bez slovenačkog državljanstva i izbeglice mogu se školovati pod istim uslovima kao i slovenački državljani, dok su ta prava ostalih stranih državljana zasnovana na principu reciprociteta (na osnovu međunarodnih ugovora ministar nadležan za obrazovanje izdvaja broj slobodnih mesta za takve srednjoškolce). **Zakon o vrtićima** se ne odnosi posebno na decu stranih državljana, ali izričito navodi da se predškolsko vaspitanje i obrazovanje zasniva na principu jednakih mogućnosti i dece i roditelja uz uvažavanje različitosti među decom i njihovog prava na izbor i prava da budu drugačiji.

Pored fokusa na novo-pridošlu decu migranata, Smernice (2012) dalje preciziraju da: „Smernice zagovaraju inkluzivni pristup integraciji dece migranata, učenika osnovnih škola i viših srednjih škola ili dece migranata druge i treće generacije čiji su se roditelji doselili iz inostranstva u trenutku njihove integracije u obrazovni sistem, i daju podsticaj stvaranju uslova za uspešno učenje za sve učenike bez obzira na razlike u njihovim psiho-fizičkim sposobnostima, jeziku, socio-ekonomskom statusu njihove porodice, ako postoji, i tako dalje“.

Ministarstvo prosvete, nauke i sporta finansira nastavu podrške slovenačkom jeziku u osnovnim školama sa decom migrantima koja pohađaju školu u Sloveniji, odnosno prvu i drugu godinu njihove inkluzije.

2008. godine u **Pravilnik o ocenjivanju znanja i ocenjivanju i napredovanju učenika u osnovnim školama** je uneta odredba koja garantuje mogućnost prilagođenog ocenjivanja učenika migranata. U skladu sa Pravilnikom, način i vreme ocenjivanja, broj bodova i sl, mogu se prilagoditi učenicima migrantima koji su strani državljani ili lica bez državljanstva sa prebivalištem u Republici Sloveniji, odnosno u dogovoru sa roditeljima. Znanje učenika migranta može se oceniti na osnovu napredovanja učenika u postizanju obrazovnih ciljeva i standarda znanja utvrđenih predmetnim nastavnim planom i programom. Nastavničko veće

odlučuje o prilagođavanju. Prilagođeno ocenjivanje primenjuje se samo za prve dve školske godine. Učenici migranti koji su na kraju prve školske godine pohađali osnovnu školu u Republici Sloveniji, mogu napredovati čak i ako nisu postigli prolaznu ocenu iz pojedinih predmeta. Na preporuku razrednog nastavnika o napredovanju odlučuje veće nastavnika.

Ustav Republike Slovenije propisuje jednaka prava i mogućnosti u obrazovanju za sve bez obzira na njihovu rasu, pol, nacionalnost, socijalno ili kulturno poreklo, veroispovest, politička i druga uverenja, obrazovanje, društveni status, invaliditet ili bilo koje drugo lično okolnosti. Bela knjiga (1996) navodi „jednake mogućnosti i nediskriminaciju“ prema principima sistema javnog obrazovanja. Osnovni principi, osnova javnog sistema obrazovanja, Bele knjige (2011) uključuju pravičnost i pružanje jednakih obrazovnih mogućnosti u okviru ovog principa. Štaviše, usvojeno je nekoliko relevantnih propisa o obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, otklanjanju barijera i prepreka u okruženju, socijalnoj i finansijskoj pomoći, zapošljavanju i socijalnoj inkluziji. Nacionalni i razvojni programi uključuju rešenja relevantna za jednake mogućnosti. Zakon o zaštiti od diskriminacije daje dodatnu odredbu za jednake mogućnosti. Za obrazovni proces dece sa posebnim obrazovnim potrebama iscrpljeno je precizirana dimenzija jednakih mogućnosti.

Pružanje obrazovanja za decu i mlade sa posebnim obrazovnim potrebama je javna usluga; u posebnim okolnostima, može biti u privatnim okruženjima bez koncesije ili privatnog instituta, i u vidu školovanja kod kuće. Svi sektorski zakoni omogućavaju obrazovanje učenika sa posebnim potrebama. Zakon upotpunjuje:

- ◆ Zakon o integrisanom ranom tretmanu dece predškolskog uzrasta sa posebnim potrebama;
- ◆ Zakon o smeštaju dece sa posebnim potrebama;
- ◆ Zakon o intervenciji za decu i omladinu sa emocionalnim poremećajima i poremećajima u ponašanju u obrazovanju.

Ti dokumenti predstavljaju važan korak ka realizaciji inkluzivne paradigme. Utvrđuju uslove kontinuirane podrške deci sa posebnim obrazovnim potrebama.

Zakon o posebnim pravima pripadnika italijanske i mađarske nacionalne zajednice u obrazovanju precizira relevantna posebna prava. Pripadnici romske zajednice imaju posebna prava propisana Zakonom o romskoj zajednici u Republici Sloveniji. Zajedničko zakonodavstvo u obrazovanju takođe propisuje prava učenika u nepovoljnom položaju ili ugroženih učenika. Propisi se posvećuju talentovanim učenicima, studentima migrantima kojima nije maternji jezik slovenački i učenicima sa teškoćama u učenju.

Pregled obrazovnih politika

Program Čuvanje dece predškolskog uzrasta (2008, izmenjen 2012) obezbeđuje posebne grantove za roditelje čija deca nisu dobila mesto u javnim vrtićima. Grant iznosi 20% cene programa u vrtiću u koji bi bili upisani.

Da bi studentski rad bio manje privlačan poslodavcima, Zakon o povremenom radu studenata (2014) je ugrađen u Zakon o bilansu javnih finansija. Uveo je minimalnu satnicu i doprinose za socijalno osiguranje za studentski rad, dok je omogućio da studentski ugovori ostanu najjeftiniji oblik zapošljavanja za poslodavce.

U 2012. godini doneta je nova Uredba o metodologiji finansiranja obrazovnih programa za više srednje škole. Prema ovoj uredbi, sve srednje škole kao i svi domovi za učenike viših razreda prešli su na formulu finansiranja po učeniku i blok finansiranja grantova.

Mere podrške za učenike u radnom detinjstvu i školskom obrazovanju

Svi vrtići i škole imaju interna savetovališta. Školski savetnici su psiholozi, socijalni pedagozi, stručnjaci za obrazovanje i socijalni radnici. Osnovna svrha savetovališta je da učestvuje u kompleksnom rešavanju vaspitno-psiholoških i socijalnih teškoća dece u vrtiću ili školi kroz asistenciju i saradnju sa svim učesnicima obrazovnog procesa, roditeljima i po potrebi sa relevantnim spoljnim institucijama. Nudi pomoć pojedincima i grupama u vrtićima ili školama kako bi se obezbedio optimalan razvoj sve dece, bez obzira na njihove lične prilike ili društveno-ekonomsku ili kulturnu situaciju.

Definicija ciljnih/grupe/a

Pravila određuju grupe dece, učenika i studenata koji imaju pravo na pomoć ili posebne mere s obzirom na njihove lične, socio-ekonomske ili kulturne prilike:

- ◆ Pripadnici italijanske i mađarske nacionalne zajednice imaju pravo na obrazovanje na maternjem jeziku i na obrazovanje u etnički mešovitim sredinama. Prava su detaljno precizirana Zakonom o ostvarivanju posebnih prava pripadnika italijanske i mađarske etničke zajednice u oblasti obrazovanja.
- ◆ Pripadnici romske zajednice navedeni su kao posebna grupa sa posebnim pravima definisanim Ustavom Republike Slovenije. Ostvarivanje posebnih prava je propisano Zakonom o romskoj zajednici, a u obrazovanju Zakonom o vrtićima i Zakonom o osnovnoj školi.
- ◆ Migranti (strani državljani): prava dece stranih državljana su bliže uređena Zakonom o vrtićima, Zakonom o osnovnoj školi, Zakonom o Gimnazijama i Zakonom o stručnom obrazovanju; Zakon o azilu precizira pravo na obrazovanje izbeglica i tražilaca azila;
- ◆ Talentovani đaci ili studenti: kako je propisano Zakonom o osnovnoj školi, Zakonom o Gimnazijama i Zakonom o stručnom obrazovanju, pružanje nastave talentovanoj deci ili učenicima može se prilagoditi njihovim potrebama; Zakon o osnovnoj školi precizira da se kao talentovani učenici definišu učenici koji pokazuju visok i natprosečan nivo veština mišljenja ili postižu izuzetne rezultate u posebnim oblastima učenja, umetnosti ili sportu.
- ◆ Učenici sa problemima u učenju: odredbe Zakona o osnovnoj školi preciziraju pravo ove dece na prilagođenu nastavu; bez prilagođenih metoda i oblika rada na času, ovi učenici se bore da postignu standarde znanja.

U skladu sa Zakonom o vrtićima i Zakonom o osnovnoj školi, deca na bolničkom lečenju mogu imati predškolsko i osnovno školsko obrazovanje organizovano u bolnici;

U okviru ciljeva obrazovanja utvrđenih Zakonom o organizaciji i finansiranju obrazovanja, deca iz nepovoljnijih društvenih i ekonomskih sredina mogu dobiti podršku i pomoć od vrtića ili škola.

Nacionalne reforme

U decembru 2017. godine Vlada Republike Slovenije usvojila je Slovenačku strategiju razvoja 2030. To je novi dugoročni nacionalni razvojni okvir. Njegov primarni cilj je da obezbedi kvalitet života za sve („Slovenija, zemlja sa visokim kvalitetom života za sve“). Budući razvoj Slovenije počiva na pet strateških smernica i dvanaest povezanih ciljeva. Strategija počiva i na Agendi za održivi razvoj 2030 Ujedinjenih nacija, tako da je Slovenija pridala značaj održivoj i inkluzivnoj budućnosti u kojoj društvo u celini može cvetati.

Vlada je krajem 2019. godine usvojila Nacionalnu strategiju razvoja čitalačke pismenosti za period 2019–2030. Njeni strateški ciljevi su: uspostavljanje efikasnog društvenog okvira za razvoj čitalačke pismenosti, razvijanje čitalačke pismenosti pojedinaca koji imaju različite uloge, potrebe i zahteve u različitim fazama života, čime se omogućava kontinuirani razvoj društva i privrede, povećati pristup knjigama i drugom materijalu za čitanje i posvetiti veću pažnju specifičnim starosnim/ciljnim grupama u okviru obrazovnog sistema.

Vlada Republike Slovenije je u novembru 2020. odobrila Program za decu 2020–2025. Program nastoji da unapredi dobrobit dece, stvori jednake mogućnosti i prava za svu decu, obezbedi bolju zaštitu i bezbednost, kao i podstakne inkluziju i učešće dece.

Socijalna zaštita

U **Zakonu o socijalnom osiguranju** ističe se da: delatnost socijalne pomoći obuhvata sprečavanje i rešavanje socijalnih problema pojedinih lica, porodica i grupa stanovništva (član 1); država brine o sprečavanju socijalne deprivacije posebnosistemskim merama u oblasti poreske politike, zapošljavanja i rada, politike stipendiranja, stambene politike, porodične politike, zdravstvene zaštite, brige o deci i obrazovanja i u drugim oblastima uticaja o socijalnom položaju stanovništva, kao i o razvoju demografski ugroženih područja (član 9); Pomoć porodici po ovom zakonu je pomoć za kuću, pomoć u kući i socijalne usluge; stručno savetovanje i pomoć u ponovnom uspostavljanju odnosa među članovima porodice, u brizi o deci i vaspitanju porodice da sprovodi svoju ulogu u svakodnevnom životu; socijalno zbrinjavanje lica koja imaju pravo usled invaliditeta, starosti i drugih slučajeva u kojima socijalna zaštita u kući može da zameni institucionalno zbrinjavanje; Socijalna usluga obuhvata pomoć u kućnim i drugim poslovima u slučaju porođaja, bolesti, invaliditeta, starosti, u slučaju nezgode i drugim slučajevima kada je takva pomoć neophodna za uključivanje lica u svakodnevni život (član 15).

U **Pravilniku o sufinansiranju programa socijalne pomoći**, član 2 (oblasti programa socijalne zaštite) ističe se da su programi socijalne zaštite namenjeni sprečavanju i rešavanju socijalnih teškoća pojedinih osetljivih grupa u sledećim oblastima: 1. prevencija nasilja, programi pomoći žrtvama nasilja i programi za rad sa počiniocima nasilja, 2. bolesti zavisnosti (nedozvoljene droge, alkoholizam, poremećaji u ishrani, kockanje i drugi oblici zavisnosti), 3. mentalno zdravlje, 4. beskućništvo, smanjenje rizika siromaštva, suočavanje sa posledicama siromaštva, 5. deca i adolescenti koji su lišeni pristojnog porodičnog života i adolescenti sa teškoćama u odrastanju, 6. starije osobe u riziku od socijalne isključenosti ili im je potrebna podrška i pomoć u svakodnevnom životu, uključujući pomoć i programe podrške osobama sa demencijom i njihovim srodnicima, 7. Boravak za podršku osobama sa invaliditetom i mreža drugih programa za organizovanje i unapređenje samostalnog života osoba sa invaliditetom, 8. psihosocijalna pomoć deci, adolescentima, odraslima i porodicama, 9. socijalna inkluzija Roma, 10. specijalizovana podrška žrtvama kriminala (ukoliko nije obezbeđena drugim programima socijalne zaštite), 11. druge oblasti usmerene na rešavanje socijalnih problema (promovisanje razvoja volontiranja, pomoć podnosiocima zahteva za međunarodnu zaštitu, izbeglice, ekonomski migranti i članovi njihovih porodica, bivši zatvorenici, iseljeni, podrška umirućim osobama i njihovim rođacima i ožalošćenima, žrtvama zlostavljanja i trgovine ljudima, žrtvama saobraćajnih nesreća i dr.).

U **Pravilniku o standardima i normativima usluga socijalne pomoći**, član 1, navedeno je da se ovim pravilnikom utvrđuju standardi i normativi za sledeće usluge socijalne zaštite (u daljem tekstu: usluge): 1. socijalna pomoć; 2. personalna asistencija; 3. podrška žrtvama kriminala; 4. pomoć porodici u kući i oko kuće; 5. institucionalno zbrinjavanje; 6. upravljanje, zaštita i zapošljavanje pod posebnim uslovima.

Nacionalne reforme

Strateški dokument za razvoj sistema socijalne zaštite u zemlji je **Rezolucija o nacionalnom programu socijalne pomoći 2022-2030**, koju je Narodna skupština usvojila 23. marta 2022. godine. Ključni ciljevi Rezolucije su smanjenje rizika od siromaštva i povećanje socijalne inkluzije, poboljšanje pristupa i dostupnosti usluga i programa, jačanje oblika socijalne zaštite u zajednici i stvaranje okruženja/uslova podrške za poboljšanje kvaliteta usluga i programa. U definisanju akcija, Rezolucija sledi Akcioni plan Evropskog stuba socijalnih prava za period do 2030. godine.

Usvajanje izmene **Zakona o stanovanju 2021. godine**, kojom su poboljšani uslovi za bržu izgradnju javnih stanova za izdavanje, dodatno će doprineti smanjenju broja ljudi u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Izmenom Zakona o stanovanju se uspostavlja pravni osnov za uvođenje realnog nivoa neprofitne zakupnine, koji će omogućiti adekvatno održavanje javnih stanova za izdavanje i postepeno proširenje zaliha javnih stanova za izdavanje. Paralelno sa povećanjem neprofitnih zakupnina, prilagođava se i sistem subvencionisanja zakupnina kako bi se zaštitili socijalno ugroženi u slučaju povećanja neprofitnih zakupnina. Subvencija se povećava na maksimalno 85 odsto neprofitne zakupnine, čime

se obezbeđuje da povećanje zakupnine ne utiče na socijalno najugroženije. Izmenjenim Zakonom omogućeno je i veće zaduživanje stambenih fondova, do 50% vrednosti namenske imovine fonda, kao i pravo preče kupovine Stambenog fonda pri prodaji građevinskog opštinskog zemljišta namenjenog za višeporodično stanovanje. U okviru Stambenog fonda uspostavljena je i javna služba izdavanja u zakup, sa ciljem aktiviranja postojećeg, a nenaseljenog stambenog fonda.

Omladinski rad

Zakonom o personalnoj asistenciji uređuje se pravo na personalnu asistenciju i način njenog ostvarivanja, kako bi se omogućilo licu sa dugotrajnim fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili čulnim oštećenjem, koje se u vezi sa različitim preprekama može ograničiti da u potpunosti i efektivno učestvuje u društvu (u daljem tekstu: korisnik) u svim oblastima života, u jednakim mogućnostima, većoj samostalnosti, aktivnosti i ravnopravnom uključivanju u društvo, u skladu sa odredbama **Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom** (član 1). Dalje, država je dužna da: planira razvoj personalne asistencije i razvija delatnost, koordinira je sa drugim oblastima socijalne sigurnosti i donese odgovarajuće zakonske osnove; da obezbedi uslove i mogućnosti za jednaku dostupnost, efikasnost i racionalnu organizaciju usluga personalne asistencije na teritoriji Republike Slovenije; obezbedi uslove za obrazovanje i obuku; obezbedi finansiranje postupka za ostvarivanje prava na personalnu asistenciju i pružanje personalne asistencije (član 4).

Zakon o javnom interesu u sektoru mladih i Zakon o omladinskom savetu su akti koji štite mlade ljude i mlade radnike. Ovaj zakon se zasniva na principima demokratije, pluralnosti, integriteta, međugeneracijske solidarnosti, jednakosti, nediskriminacije i pravde, multikulturalnosti, interkulturalnog dijaloga, volontiranja, promocije zdravih stilova života, poštovanja života i životne sredine i učešća nevladinih organizacija u javnim poslovima.

Zakonom o zaštiti od diskriminacije utvrđuje se zaštita svih lica (u daljem tekstu: lice) od diskriminacije bez obzira na njihov pol, nacionalnost, rasno ili etničko poreklo, jezik, veru ili uverenje, invaliditet, godine starosti, seksualnu orijentaciju, rodni identitet, društveni status, imovinsko stanje, obrazovanje, ili bilo koju drugu ličnu okolnost (u daljem tekstu: lična okolnost) u različitim oblastima društvenog života, pri ostvarivanju ljudskih prava i osnovnih sloboda, ostvarivanju prava i obaveza i u drugim pravnim odnosima u političkim, privrednim, političkim, ekonomskim i drugim pravnim odnosima u društvenim, kulturnim, građanskim ili drugim oblastima. Ovim zakonom utvrđuje se Zastupnik načela ravnopravnosti (u daljem tekstu: advokat), kao samostalan državni organ u oblasti zaštite od diskriminacije, uključujući poslove i ovlašćenja advokata. Zaštita od diskriminacije primenjuje se i na pravna lica utvrđena pravnim poretkom Republike Sloveniji. Ovim zakonom definiše se i zabranjuje diskriminacija, imenuju organi i određuju mere za unapređenje jednakog tretmana, utvrđuje se status i nadležnosti advokata, postupak prilikom utvrđivanja postojanja diskriminacije i posebnosti pravne zaštite lica koja su predmet diskriminacije.

Do danas u Sloveniji nije usvojena posebna nacionalna strategija ili program za socijalno uključivanje mladih. **Nacionalni program za mlade u Sloveniji** (2013) identifikovao je ključne politike i smernice, uključujući potrebu da se posebna pažnja posveti faktorima rizika od siromaštva i socijalne isključenosti među mladima. Ostale smernice se odnose na unapređenje socijalne inkluzije mladih sa smanjenim mogućnostima, princip jednakih mogućnosti za muškarce i žene i prevenciju diskriminacije, sa posebnom pažnjom na žrtve socijalne isključenosti (npr. Romi, osobe sa invaliditetom).

Narodna skupština Republike Slovenije usvojila je u novembru 2015. godine **Rezoluciju o Nacionalnom programu jednakih mogućnosti za žene i muškarce 2015-2020.**

Ministarstvo za rad, porodicu, socijalna pitanja i jednake mogućnosti predložilo je dva zakona u kojima se ističu mere za olakšavanje socijalnog uključivanja mladih u 2016. godini. **Izmena i dopuna Zakona o socijalnom osiguranju** koja je doneta 20. decembra 2016. godine i Pravilnik o sufinansiranju programa socijalne pomoći koji je stupio na snagu 12. novembra 2016. godine. Dana 19. aprila 2018. godine usvojena je još jedna izmena i dopuna Zakona o socijalnom osiguranju.

Nacionalne reforme

Epidemijska kriza je pokazala značaj obezbeđivanja fleksibilnijih načina organizovanja rada. Plan oporavka i otpornosti takođe predviđa važne mere u ovoj oblasti, kao što je uspostavljanje direktne podrške radnicima i poslodavcima da koriste fleksibilnije radne planove 2022. Projekat Podrška fleksibilnijim aranžmanima rada ima za cilj da omogući veću otpornost i uključivanje na tržište rada, da promoviše bolje usklađivanje posla i privatnog života, jačaju digitalne kompetencije zaposlenih (sa fokusom na starije radnike) i podižu standarde bezbednosti i zdravlja na radu u ovoj oblasti. Projekat Uvođenje fleksibilnijeg načina rada prilagođenog potrebama osoba sa invaliditetom u invalidskim preduzećima i centrima za zapošljavanje realizovaće se u cilju održavanja i otvaranja novih radnih mesta prilagođenih osobama sa invaliditetom.

Aktivacija nezaposlenih i mere za pomoć najugroženijim grupama da uđu na tržište rada ostaju ključni fokus Slovenije. U tom svetlu, Vlada je u januaru 2021. godine usvojila Smernice aktivne politike zapošljavanja 2021–2025, koje predstavljaju strateški dokument u ovoj oblasti i predstavljaju okvir za sprovođenje mera aktivne politike zapošljavanja u narednom petogodišnjem periodu. Osnovni ciljevi dokumenta su smanjenje broja dugotrajno nezaposlenih, ubrzanje aktivacije nezaposlenih, posebno starijih od 50 godina, niskoobrazovanih i primalaca socijalne pomoći, ubrzanje tranzicije nezaposlenih mladih do 29 godina na tržište rada – Garancija za mlade, i za rešavanje strukturnih neravnoteža na tržištu rada, kako bi se obezbedile veštine potrebne za zadovoljenje potreba tržišta rada.

Slovenija u svojoj politici tržišta rada posvećuje posebnu pažnju mladima. Na primer, Plan oporavka i otpornosti predviđa projekat Brži ulazak mladih na tržište rada (2022–2024), koji ima za cilj da ubrza aktivaciju mladih do 25 godina kroz subvencije za stalno zaposlenje (najmanje 4.000 radnih mesta). Projekat se bavi

ključnim izazovima sa kojima se mladi ljudi suočavaju u tranziciji na tržište rada. Pružajući radno iskustvo, obaveznu obuku tokom subvencionisanog zapošljavanja i promovisanjem stalnog zaposlenja, takođe, jača dugoročnu otpornost mladih radnika na ekonomske fluktuacije u uslovima krize. Ova mera će podstaći mlade da se uključe u dopunsko penzijsko osiguranje.